

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTR HAZIRLIĞI MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Allahverdiyev Samir Yəhya oğlu

**“Azərbaycanda informasiya texnologiyaları sahəsində innovasiya
layihələrinin idarə edilməsi”**

Mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı : 060409 - “Biznesin idarə edilməsi”

İxtisaslaşma : “ Biznesin təşkili və idarə edilməsi”

Elmi rəhbər:

i.e.n.,dosent H.İ.Həmidov

Magistr proqramının rəhbəri:

i.ü.f.d., dosent A.S.Şükurova

“Biznesin idarə edilməsi”

kafedrasının müdiri:

i.e.n.,dosent M.Ə.Əliyev

BAKİ - 2018

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3
-------------------	----------

Fəsil I. İnnovasiya layihəsinin idarə edilməsinin nəzəri-metodoloji aspektləri

1.1. İnnovasiya layihəsinin idarə edilməsinin sosial-iqtisadi aspektləri.....	6
1.2. İnnovasiya layihəsinin idarə edilməsinin inkişaf modelləri.....	14

Fəsil II. Azərbaycanada texnoloji innovasiya layihələrinin formalaşması və idarəedilməsinin müasir vəziyyəti

2.1. Milli iqtisadiyyatda texnoloji innovasiyaların inkişafının müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.....	24
2.2. Səhiyyə sahəsində texnoloji innovasiyaların tətbiqinin qiymətləndirilməsi.....	30
2.3. İnnovasiya layihələrinin idarə edilməsində müasir metodlardan istifadə.....	42

Fəsil III. Azərbaycanada informasiya texnologiyaları sahəsində innovasiya layihələrinin perspektiv inkişaf istiqamətləri

3.1. Azərbaycanın sənayesində informasiya texnologiyaları layihələrinin tətbiq miqyasının genişləndirilməsi və keyfiyyətin yüksəldilməsi istiqamətində reallaşdırılan tədbirlər, Strateji Yol Xəritəsi.....	49
3.2. Azərbaycanın texnoloji inkişafında başlıca problemlər və onların aradan qaldırılması yolları.....	60
Nəticə və təkliflər.....	71
Ədəbiyyat siyahısı.....	74

GİRİŞ

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. İnkişaf edən bazar münasibətləri çərşivəsində rəqabətdən qaçmaq mümkün deyildir. Mən bu tədqiqat işimdə beynəlxalq aləmdə yaradılan innovasiya layihələrinin idarə edilərək rəqabət mübarizəsinə və inkişafa sosial iqtisadi nəticələrə nail olduqlarını araşdırmışam. Son zamanlarda təşkilatda yeni ideyaların yaranmasını təmin edən mühiti formalaşdırmaq, generasiya etmək, nəzarətdə saxlamaq, qiymətləndirmək və alınmış iqtisadi nəticələri istehlakçıların tələbatına uyğun bazar siyasətini formalaşdırmaq innovasiyaların idarə olunmasının əsas məqsədi və ən aktual problemlərindən birincisidir. İnnovasiyaların idarə olunmasının mərkəzində novatorların və müəssisənin fəaliyyətinin nəticələrinə görə məsuliyyət daşıyanların bərabər əməkdaşlığı dayanır. Menecerlər innovasiya proseslərinin faydalı, effektiv idarə olunması üçün innovasiyaların inkişafına qarşı olan maneələri tapmalı və yox etməli, motivasiyanı təmin etməli və müəssisədə şəxsi və qrup innovasiya təşəbbüskarlığını dəstəkləyəcək münasibətləri formalaşdırmağı bacarmalıdır.

İnnovasiya layihələrinin idarəsinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, mövcud bazar şərtləri daxilində istehlakçıların ehtiyac və tələbatlarını ödəyərək potensial alıcı kütləsini formalaşdırmaq, rəqiblərin mübarizəsində qalib gəlmək iqtisadi gəliri maksimallaşdırmaq uzunmüddətli perspektivdə gələcək inkişafa nail olmaq, üçün hər kəsdən tez və effektiv şəkildə yenilik yaratmaq lazımdır.

Hal-hazırda dünya iqtisadiyyatına baxarsaq maraqlı tendensiyanı görə bilərik. Belə ki, İEÖ-lərin ÜDM-də əsas payını xidmət sektoru tutur və həmin pay xüsusi olaraq elmə əsaslanan sektorun nəticəsi olaraq hər il artır. Bu da onu göstərir ki, elmə dayanan yeni iqtisadiyyat sahələrində artımın tempi ənənəvi sənayenin artım tempindən daha sürətlə irəliləyir.

Ölkəmizdəki mövcud olan texniki-texnoloji durum yüksək keyfiyyətlərə malik olan bir məhsulu istehsal edilməsinə imkan vermir. Emal sənayesi müəssisələrində hələ

də beynəlxalq standartlar özünə tam olaraq yer tapa bilmir. Azərbaycanda istisadi inkişafın müasir mərhələsində innovasiya fəaliyyətini həyata keçirəcək və ya həvəsləndirəcək amillərdən ən əsası investisiya təminatıdır.

Tədqiqatın predmetini texnoloji sahədə innovasiya layihələri və onların idarə edilməsi məsələləri təşkil edir.

Tədqiqatın obyektinə innovasiya layihələrinin Azərbaycan və digər ölkələr timsalında təcrübələr ilə izahı və inkişafı prosesi aiddir.

Tədqiqatın əsas məqsədi və vəzifələri. Genişlənən iqtisadi arenada ölkəmizin hər tərəfli inkişaf etməsini təmin edəcək innovativ düşüncələrin yaranmasına və tətbiq edilməsinə nail olmaqdır. Azərbaycanda innovasiya layihələrinin idarəetmə sahəsində müasir vəziyyəti, onun inkişaf meyləri, iqtisadi səmərənin müəyyən olunması, yüksəldilməsi və onun tətbiq olunması kimi məsələlərdir. Milli iqtisadiyyatda, xüsusən də səhiyyə sahəsində texnoloji innovasiyaların müasir vəziyyəti, inkişafı və tətbiqinin qiymətləndirilməsi əsas vəzifələrdən biridir. İnnovasiya layihələrinin yaradılması və qəbul edilməsi Azərbaycanda yenilikçi olan bir iqtisadi təşəbbüsü formalaşdırır. İqtisadiyyatımızın effektiv inkişaf etməsi üçün hazırkı modeldən, yəni ənənəvi modeldən innovasiyalı modelə keçid etmək çox vacibdir. Ancaq innovasiyalı inkişaf modeli ilə xammalın ixrac olunmasında ixtisaslaşdırılmış iqtisadiyyatdan postindustrial iqtisadiyyata və elm tutumlu sektorların inkişafına keçid mümkün olar. Beləliklə, qloballaşan dünyada ölkəmiz özünə daha da layiqli bir yer tutmaq imkanına malik olar.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsaslarını Azərbaycanda və dünya təcrübəsində yaradılan innovasiya layihələrinin icra olunması, onların iqtisadi inkişafda və idarəetmədə olan yanaşmaları, bir çox təcrübə məsələləri və alimlərin tədqiqatları təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya bazasını xarici və yerli ədəbiyyatlar təşkil edir. Həmçinin dissertasiya işində internet resurslarından da geniş miqyasda istifadə olunmuşdur. Mən tədqiqat işində innovasiya layihələrini həm ölkəmizin, həm də

xarici ölkələrin təcrübələrinə əsaslanaraq inkişaf parametrlərini müəyyənləşdirmişəm.

Dissertasiyanın strukturu və həcmi. Tədqiqat işi giriş, üç fəsil, yeddi paraqraftan, nəticə və təkliflərdən ibarətdir. Sonda istifadə olunmuş ədəbiyyatların və internet resurslarının siyahısı verilmişdir. Qəbul edilmiş standartlara uyğun olaraq tədqiqat işinin ümumi həcmi 75 səhifədir. Tədqiqat işində 6 cədvəl, 1 qrafik və 7 şəkil var.

FƏSİL I.

İNNOVASIYA LAYİHƏSİNİN İDARƏ EDİLMƏSİNİN NƏZƏRİ- METODOLOJİ ASPEKTLƏRİ

1.1. İnnovasiya layihəsinin idarə edilməsinin sosial-iqtisadi aspektləri

İnnovasiya - yeniliyin tətbiq edilməsinin, insanların intellektual fəaliyyət və bacarıqlarının inkişafının nəticəsidir. “İnnovasiya” latın sözü olub “innovato”dan əmələ gəlib, “yenilənmə” və “inkişafı yaxşılaşdırma” deməkdir. XIX əsrdə elmi dövriyyəyə gətirilmişdir. “İqtisadi innovasiya” anlayışı isə bir qədər gec, yəni XX əsrin başlanğıcında Avstriya və Amerika iqtisadiyyatçısı olan Yozef Şumpeterin “The Theory of Economic Development” (1934) əsərində elmə gətirildi.

İnnovasiya yeniləşdirilmiş məhsul (iş, xidmət), texnoloji innovativ proses, təşkilati, maliyyə-iqtisadi və digər sahələrdə yaradılmış və qəbul edilmiş inkişaf müddətidir. Ümumiyyətlə innovasiya dedikdə, yeni ideyanın yaradılması və tətbiqi sayəsində təsərrüfat subyektinin iqtisadi və sosial potensialında məntiqli, məqsədyönlü dəyişiklik mexanizmini həyata keçirmək fəaliyyətidir. İnnovasiyanı biz proseslərə və ya məhsullara olan tələbatın, ayrılıqda qeyri-iqtisadi və iqtisadi sahələrdə və ümumilikdə isə bazarda fərqliliklərin, dəyişikliklərin, yeni olan biliklərin nəticəsi olaraq xarakterizə etmək də mümkündür. Çünki innovasiya prosesinin tələbi motivasiya və yaradıcılıq təfəkkürüdür. İnnovasiya fəaliyyəti üçün vacib olan şərtlərdən ən başlıcası yaradıcılıqdır. Yaradıcılıq yeni ideyalara yelkən açan gəmi kimidir, innovasiya prosesi isə həmin ideyaların uğurlu yansımasıdır, yaradıcılığın prinsiplərinin kəşf etdirilməsi, innovasiya fəaliyyəti isə bu prinsiplərin daha faydalı məhsullara və xidmətlərə çevrilməsidir.

İnnovasiya cəmiyyətin inkişafı ondan kənarında əldə edilmiş biliklərə, təcrübələrə və mexanizmlərə əsaslanır. Bu cəmiyyətin liderləri idarə etdiklərini yeniləşdirməyə, yaxşılaşdırmağa çalışırlar. İnkişaf etmiş olan cəmiyyətdən texnologiyaların bilik və bacarıqların mexaniki gətirilməsi ləngimə və geriləmə ilə nəticələnə bilər. Qeyri-innovasiya cəmiyyətlərində olan təşkilati və fərdi yaradıcılıq bir çox siyasi maneələr ilə, zəif olan qanunvericilik siyasəti ilə, inkişaf etməmiş bir infrastruktur (tədqiqat

mərkəzlərinin yaradıla bilinməməsi, patent təşkilatlarının mövcud olmaması, kommunikasiya əlaqələrinin qurulmaması, açıq məlumat bazalarının çatışmaması), navator-sahibkarlıq fəaliyyətinin olmaması ilə, istedadlara etinasız şəkildə münasibət göstərilməsi ilə, iqtisadiyyatın elm tutumlu başqa sahələrinin məhdud şəkildə maliyyələşdirilməsi ilə, təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına qarşı olan maneələr ilə və s. kimi çətinliklər ilə qarşılaşır.

İnnovasiyanın idarə edilməsi inkişaf edən yeni iqtisadi prototivlər ətrafında uzunmüddətli perspektivlərə nail olmaq üçün yeniliyin idarə olunması mexanizmi kimi başa düşülür.

İnnovasiya istər müvəffəqiyyətə sahib olsun və ya olmasın, yenilik kimi qəbul edilir. 2000-ci illərlə əhəmiyyətli konsepsiya kimi məşhurluğunu artıran innovasiya anlayışı əvvəllər rəqabət üstünlüyü təmin edən kritik bir idarəetmə yanaşması idi.

İnnovasiya, ictimai, mədəni və inzibati mühitdə yeni üsulların qəbul edilməsidir. Webster, innovasiyanı yeni və fərqli bir nəticə kimi müəyyən edir.

İnnovasiya - elm və texnologiyanın iqtisadi və ictimai fayda təmin edəcək şəkildə yenilənməsi müddətidir. İnnovasiya gələcəyi yaratmaqla və davamlı qazanclı inkişafın əldə edilməsidir.

J.Şumpeter innovasiyanın inkişafında 5 dəyişikliyi fərqləndirmişdir:

- 1) yeni texnoloji proseslərin, texnikanın istehsalı və ya istifadəsinin yeni bir bazar təminatı;
- 2) yeni xassələri olan məhsulların tətbiq edilməsi;
- 3) yeni olan xammalın istifadə edilməsi;
- 4) istehsalın təşkili və dəyişiklərin edilməsi;
- 5) satış üçün yeni bazarlarının meydana gəlməsi. [12;25]

Şumpeter sübut etdi ki, novator-sahibkar iqtisadiyyatda mərkəzi fiqur olacaqdır. İnnovasiyalar mənbələri – yeni kəşflər, yeni nəzəriyyələr, yeni anlayışlar və ya

köhnədən var olan məhsul və ya üsulların inkişaf etdirilərək yenidən tətbiq olunmasıdır.

İnnovasiya, iqtisadi və ictimai fayda yaradacaq yeni fikirlər, üsullar, məhsullar inkişaf etdirmək və onları tətbiq etməkdir. Beləcə, daha əvvəl həll edilməmiş problemləri həll etmək və ya daha əvvəl qarşılanmayan ehtiyaclara cavab vermək məqsədiylə inkişaf etdirilən bir çox məhsul və xidməti daha gözəl, daha rahat, daha çox insana fayda təmin edəcək hala gətirməyi hədəfləməkdir. Bu fikirlərin həyata keçirilməsi və ortaya məhsul, xidmət və ya üsulların çıxarılmasıyla daha sonra bu məhsul və xidmətlərin satılmağa və ya üsullarının tətbiq olunmağa başlanması ilə innovasiya edilmiş olur.

İnnovasiya prosesi, məlumatın iqtisadi və ictimai faydaya çevrilməsi olaraq təyin olunur. Bu səbəbə görə innovasiya texniki, iqtisadi və ictimai proseslərin meydana gətirdiyi bir prosesdir. İnnovasiya fərdlərdə və cəmiyyətdə dəyişməyə olan istək, yeniliyə açıqlıq və sahibkarlıq ruhu ilə əlaqələnən bir mədəniyyət tələb edir. [10]

İnnovasiya öz başına ayrı bir hadisə deyil, elm və texnologiya fəaliyyətinin bütün proseslərini əhatə edir. İnnovasiya sadə mənəli bir yenilənmə deyil, yenilənmənin nəzəri mərhələsindən başlayaraq yenilik məhsulunu da içinə alan və reallaşdırıla bilmə xüsusiyyətini qəbul edən bir zaman kəsiyidir.

Bu qədər geniş bir fəaliyyətin hər ölkənin, hər elmi araşdırma sahəsinin, hər sənaye modulunun öz xüsusiyyətlərinə görə meydana gətirməsi təbii bir məsələdir. Yəni innovasiya vəziyyətə görə, yerli və milli xüsusiyyətləri olan bir hadisədir. Ölkələr milli dəyərlərinə görə öz innovasiya strategiyalarını hazırlamaq məcburiyyətindədirlər. Bu isə çox asan deyil, çünki iqtidar, beyin gücü, planlaşdırma, imkanlar, texnologiya, sənaye və bazar kimi innovasiyanın içində iştirak edən parçalar vardır. Az qala bir ölkənin elm və texnologiyasının bütün işçilərini içinə alması lazım olan innovasiya fəaliyyətinin gedə bilməsi əvvəlcə cəmiyyətin hər segmentinin və iqtidar hakimiyyətinin hadisəni mənimsəməsi və dəstəkləməsi ilə gedə bilər.

İnnovasiya, tək mərhələli bir fəaliyyət deyil. Bu əksinə, bütün təşkilatı fərsətləri və bazar payını artıracaq şəkildə daxili və xarici faktorlarla əlaqəli davamlı fəaliyyətdir.

Bu səbəblə innovasiyanı təşviq edən və idarə edən bir sistem quran firmalar məhsul və xidmətlərini daha üstün xüsusiyyətlərdə inkişaf, istehsal və marketinq şansına malikdir. [2]

İnnovasiyanın açar sözləri "dəyişiklik" və "yenilik" olduğuna görə, bu nöqtədə ən əhəmiyyətli problem dəyişməni idarə edə bilməkdir. Dəyişmə rəhbərliyinin əsas komponentləri isə insan, iş prosesləri və texnologiyadır. Burada müvəffəqiyyət, innovasiya fəaliyyətinin firmanın təşkilati strategiyası ilə inteqrasiya olmasına bağlıdır.

İnnovasiyanı müvəffəqiyyətlə idarə edən firmalar liderlik və risk alma xüsusiyyətinə malikdir. Firmada çalışan hər kəsə ən yüksək səviyyədə məsuliyyət verilir: Bütün səviyyələrdə çalışanlar böyük məsuliyyətlərlə yeni rollar boynuna götürür; məhdud əlaqələri olan qruplar yerinə əməkdaşlıq üçün bir yerə gəlmiş qruplar meydana gəlir; daha məhsuldar və daha təsirli bir mühit yaradılır.

Bir firmanın innovasiyanı müvəffəqiyyətlə idarə edə bilməsi üçün aşağıdakıları etməsi zəruridir:

- 1) Firmaya xüsusi informasiya axını, təcrübə və bunları istifadə etmə qabiliyyətinin varlığı şərtidir.
- 2) Korporativ strategiyanın ən əhəmiyyətli hissəsini innovasiya strategiyası tutmalıdır. Bu strategiyanın məqsədlərinin başında firmaya xüsusi məlumatın toplanması lazımdır.
- 3) İnnovasiya strategiyası texnologiyadakı mövcud və gözlənilən inkişafı, təhdidləri və bazardakı tələbləri qiymətləndirməni təmin edəcək şəkildə sürətlə dəyişən mürəkkəb xarici mühitlə əlaqənizi təmin edəcək şəkildə parlaq və dinamik olmalıdır.
- 4) Daxili strukturlar və proseslər, potensial olaraq bir-birilə ziddiyyət təşkil edən tələblər qarşılaşdırılmalıdır. Burada əsas məqsəd texnoloji sahələr, iş funksiyaları və məhsul qrupları içində xüsusi məlumatların qorunmasını və inkişaf etdirilməsini təmin etmək və bu məlumatları texnoloji sahələr, iş funksiyaları və məhsul qruplarında istifadə olmalıdır.

İnnovasiyanın müvəffəqiyyətlə idarə edilməsi davamlı bir öyrənmə müddəti ilə reallaşır. Öyrənmə prosesini sürətləndirmək və təsirli hala gətirə bilmək üçün təcrübə mübadiləsi və uğurların yanında müvəffəqiyyətsizlikləri də firma üçün müzakirə mexanizmləri meydana gətirilməlidir.

İnnovasiya idarəetməsi üçün inkişaf etdirilmiş vasitə və üsulları öyrənib tətbiq etməlisiniz. Sadə təcrübələrdə innovasiya idarəetməsində fərqli yanaşmalar inkişaf etdirməlisiniz. Yenilik edən bir firma varsa, bu anda innovasiyanın necə idarə edildiyi analiz edilməlidir.

Yuxarıdakılara əlavə olaraq, müqayisə etmə texnikalarının istifadə edilməsi də innovasiya idarəetməsində müvəffəqiyyətə səbəb olar. Bu məqsədlə, firmanın innovasiya idarəetməsi tətbiqlərini iş dünyasındakı bənzər firmalarla qarşılaşdırma biləcəyi kimi ümumiyyətlə firmaya bənzər iş prosesləri olan fərqli sektorlardakı firmalarla da müqayisə edə bilər. Digər tərəfdən, müqayisə etmə, firmanın mövcud performansının sistemik bir şəkildə araşdırılmasını və ortaya qoyulmasını təmin edən bir texnikadır. Bu baxımdan baxıldığında, yeniliyin oxşar bir firmayla müqayisə edilməsi lazım deyil. Yaxşı tətbiq nümunələrindən faydalanılaraq hazırlanmış modellərdən istifadə firmanızın müqayisə edilməsi də yeniliyin qəbul edilməsi baxımından çox faydalı nəticələr təmin etmiş olacaq.

İnnovasiya prosesinin müxtəlif mərhələlərində qarşılaşılan fərqli problemlər, innovasiyanı idarə edən rəhbərlik üçün maneə rolunu oynayır.

İstehsalat sektorunda fəaliyyət göstərən bir firma üçün innovasiya fikrinin ortaya atılması, inkişaf etdirilməsi, araşdırmanın edilməsi mərhələsində mövcud yeni texnologiyaların çox yaxşı bilinməsi, yaradıcılığın təşviq edilməsi, ehtiyacların doğru şəkildə müəyyən olunması, güclü ünsiyyət kanallarının yaradılması və şəbəkə strukturlardan faydalanılması, yeni fikirlərin ortaya atılmasının təşviq edilməsi, ümid vəd edəninin seçilməsi lazımdır. [2]

İnkişaf və test mərhələlərində layihələrin çox yaxşı hazırlanması, müştərilərin kimlər olduğunun və ehtiyaclarının nələr olduğunun açıq və əhatəli bir şəkildə təyin olunması, istifadə texnologiyalara hakim olunması, keyfiyyət, xərc və sürət

faktorlarının yaxşı analiz edilməsi, layihə fəaliyyətlərinin çox yaxşı koordinasiya edilməsi, qaynaq rəhbərliyi, planlaşdırma, nəzarət, rabitə və liderlik tələblərini müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi lazımdır.

Tətbiq və istehsal mərhələlərində yeni məhsula uyğun proseslərin təyin olunaraq tətbiq olunması və insan resurslarının xüsusiyyəti, etibarlılığı və təmin edilməsi lazımdır.

Kommersiyalaşdırılma mərhələsində marketinq, reklam, satış, qiymət, satış sonrası xidmət və rəqiblərin izlənməsi əhəmiyyət kəsb edir.

İnnovasiyada müvəffəqiyyətin sirri - Hər nə qədər innovasiyada müvəffəqiyyət üçün universal bir düstur olmasa da, müvəffəqiyyətə gedən yolda minimum şərtləri təmin etməyiniz lazım olduğunu bilməlisiniz. Bunun üçün innovasiyanın nə olduğunu və necə idarə olunması lazım olduğunu çox yaxşı anlamaq gərəkdir. İnnovasiya, bir firmadaki fərqli fəaliyyətləri əhatə edən və davamlılığı olan bir müddətdir. İnnovasiyada müvəffəqiyyətli ola bilmək üçün aşağıdakı prosesləri innovasiyada fokus alaraq idarə etmək lazımdır:

- 1) İnnovasiya rəhbərliyi,
- 2) Firmanın texnologiyası,
- 3) İş müddətlərini (müşətilər, təchizatçılar, maliyyə və xarici mənbələr və s.)
- 4) İnsan əlaqələrini (mədəniyyət, rabitə, təşkilat və s.) innovasiyanı dəstəkləyəcək və təşviq edəcək şəkildə idarə etməsi mənasını verir.

İnnovasiyanın firmada yazılı hala gətirilmiş, bütün firma tərəfindən tətbiq olunan bir strategiyası varsa, firma daxili və xarici bağlantılar və ünsiyyət, güclü, təsirli bir şəkildədirsə, dəyişmənin reallaşdırılması üçün lazım olan mexanizmlər qurulmuşdursa, işlənirsə, innovasiyanı dəstəkləyici bir təşkilati quruluş yaradılmışdırsa deməli həmin innovasiya müvəffəqiyyətli ola bilər.

İnnovasiyanın firma daxilində qəbul olunması üçün müəyyən anlayışlara cavab verməlidir. İnnovasiya, şirkət daxilində fərqli bir mədəniyyət və anlayış tələb edir. Bu fərqli mədəniyyət və anlayışı, geniş bir məqsədə sahib, dəyişməyə və inkişafa açıq idarəçilər və çalışanlarla yaratmaq mümkündür.

İnnovasiya yeniliklərə açıq olmağı, fərqlilikləri seçim etməyi və təbii olaraq risk almağı tələb edir. Uğurlar qədər, inamsızlığın gətirdiyi başırsızlıklar da innovasiya prosesinin bir hissəsidir. Bu səbəblə, firmanızın risk almağa hazır olması və müvəffəqiyyətsizliyi, öyrənmək və inkişaf etmək üçün bir fürsət olaraq görməsi lazımdır. Ancaq bunu edərkən, gərəksiz riskləri qəbul etməyə diqqət yetirməlisiniz. İnnovasiyadakı naməlumluqları kafi səviyyədə məlumat yığaraq və araşdırma edərək azaltmanız mümkün ola bilər.

Yaradıcılıq: İnnovasiya fikirlə başlayır, bunun üçün firmanızda mümkün qədər çox fikir çıxarılmasını təmin etməyiniz lazımdır. Yaradıcılıq, təbii bir qabiliyyət olsa da, fikir istehsal məharətindən dəstəklənməsi və fərqli anlayışlar arasında əlaqə qurulmasını təmin etmək üçün təhsil və işlə gücləndirilməsi lazımdır. Yaradıcılıq və fikir çıxarma firmanızdakı bütün işçilərin vəzifəsi olmalıdır.

Dəyərlər: Müştərinin dəyərini bilmək, bütün inovasyonların əsl hədəfi müştəri üçün dəyər yaratmaq olmalıdır. Müştəriyənlülük, yəni müştərilərlə davamlı qarşılıqlı halında olmaq və onların ehtiyaclarını anlamaq, innovasiya fikirlərinin yaranması və reallaşdırılması üçün ən təsirli yoldur. "Müştəri yönümlü" innovasiyaya ən bariz nümunə ABŞ-dakı bir çay emalı fabrikində gözə çarpır. Hər il səksən min adam fabriki gəzməklə çalışanlarla ünsiyyət qurmaqla və hər addımdakı çalışana səbəb hər gün iş gəldiklərini xatırladır.

Sorğulamaq: Firmnda sorğulama vərdişinin inkişafı təmin edilməlidir. "Niyə?", "Necə?" Və "Niyə olmasın?" Suallarına fərqli cavablar tapmağa çalışılmalıdır. "Nəyi daha yaxşı edə bilərik?" "Necə daha yaxşı edə bilərik?" sualları ilə bütün işçilərin maraqlanması təmin edilməlidir.

Müvəffəqiyyətsizliyə yanaşma: İnnovasiya, dəyişdirər və fərqliliyi təmin edər ki, risk almağı da özü ilə gətirdiyi üçün bəzi hallarda müvəffəqiyyətsizlik qaçılmaz ola bilər. İnnovasiya müddətində də səhv etməmək mümkün deyil. Korporativ mədəniyyətiniz səhvləri cəzalandırırsa, qısa müddət içində hər kəs innovasiya fikirlərini ortaya atıb, innovasiya prosesinə daxil olaraq risk almanın yersiz olduğunu, idarəedənin dediyini etməsini ən etibarlı yol olduğunu düşünməyə başlayacaq.

Əlaqə: Firmada açıq bir ünsiyyət, məlumat, təcrübə və fikir paylaşma mühiti meydana gətirilməlidir. Firmanın bütün vəzifələrindəki idarəçi və işçilərin bir-birlərilə açıq bir ünsiyyət halında olması lazımdır. İnnovasiya müddətində yaşanan müvəffəqiyyətsizliklərin çoxu xüsusilə fərqli vahidlər arasındakı qeyri-kafi ünsiyyət nəticəsində ortaya çıxar. Bu səbəblə, münaqişələrin həlli, ünsiyyətin açıqlığını və davamlılığını təmin edən mexanizmlər inkişaf etdirib tətbiq etməlisiniz.

Əməkdaşlıq: İnnovasiya fikri tək bir adamdan çıxsa da qiymətləndirmək və həyata keçirmək üçün çox adama ehtiyac var. İnnovasiya, qrup çalışması tələb edir.

Necə bir Təşkilat?

İnnovasiya, davamlı bir dəyişmə və öyrənmə prosesi tələb edir. İnnovasiyanı bir təşkilat mədəniyyəti olaraq mənimsəmələri və bu yolla rəqabət gücünü artırma bilmək üçün firmada təşkilatın aşağıdakı xüsusiyyətlərə sahib olmasını təmin etməlisiniz:

- 1) **Vizyon, liderlik və innovasiya etmə istəyi:** Məqsəd açıq və aydın şəkildə yazılı və şifahi olaraq ifadə edilməlidir. İnnovasiya ilə rəqabət üstünlüyünü tutmaq, qorumaq və artırmaq strateji hədəf olmalıdır və rəhbərlik bunu sahiblənməli, sahibləndiyini hər şəkildə göstərməlidir.
- 2) **Uyğun təşkilati quruluş:** Yüksək səviyyədə yaradıcılığı dəstəkləyən bir təşkilati quruluş meydana gətirilməlidir. Funksiyalar arasında qəti xəttlərin olduğu, üstləri altlara əmrlər yağdırdığı, ierarxik bir təşkilati quruluşa sahibsinizsə inovasyonda müvəffəqiyyətli olma ehtimalınız çox aşağıdır.

Effektiv komanda çalışması: Problemlərin həlli üçün uyğun qruplar meydana gətirilməli və bu qruplar istifadə edilməlidir. Uyğun komandaların yaradılması və komanda işinin öyrədilməsi mövzusunda şirkət daxili təhsillər işinizə yarayacaq. İnnovasiyanı qızıışdıran və asanlaşdıran şəxsiyyətə sahib idarəçi və işçilər olmalıdır.

Davamlı fərdi inkişafı dəstəkləmək: İşçilərin yüksək səviyyədə yetkinlik və bacarıqlarının inkişafı üçün uzun müddətli təhsilə investisiya edilməlidir.

Sıx ünsiyyət: Təşkilatın içindəki və çöllə olan ünsiyyətin açıq, güclü və davamlı olması təmin edilməlidir. Təşkilat daxili ünsiyyət, həm işçilərin rəhbərlik ilə, həm

rəhbərliyin işçiləri ilə, həm də hər iki qrupun öz arasında ünsiyyətini açıq və təsirli edəcək şəkildə olmalıdır.

İnnovasiyadan yüksək səviyyədə iştirak: Təşkilatın hamısının innovasiyanı davamlı bir dəyişiklik, bərpa və yaxşılaşdırma fəaliyyəti olaraq görməsi təmin edilməlidir.

Müştəri əlaqələri: Toplu keyfiyyət yanaşmasını mənimsəyərək, daxili və xarici müştərilər davamlı halına gətirilməlidir.

Yaradıcı mühit: Yaradıcı fikirlərə müsbət yanaşmalı və uyğun mükafatlandırma sistemi ilə dəstəklənməlidir. Heç bir zaman heç bir fikir tutuşdurulmamalıdır.

Öyrənən təşkilat: Məlumat rəhbərliyinə əhəmiyyət verilməli və məlumat idarəetmə metodları öyrənilərək tətbiqi təmin edilməlidir. [19]

1.2. İnnovasiya layihəsinin idarə edilməsinin inkişaf modelləri

İnformasiya iqtisadiyyatının təşəkkül tapmasının səciyyəvi xüsusiyyətlərini və onun Azərbaycanda mövcud vəziyyəti və inkişaf istiqamətlərinin elmi aspektdən xarakterizə edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir. Bu, hər şeydən əvvəl ondan irəli gəlir ki, informasiya iqtisadiyyatı istehsalatın yeni texnoloji üsulu kimi qloballaşmanın genişlənən axınından güc alaraq sürətlə həyatımızın bütün sahələrinə nüfuz edir. O, həm də cəmiyyətin inkişafının müasir iqtisadi sistemi olaraq yeni iqtisadi münasibətlər yaradır, müxtəlif ölkələrin və ümumilikdə dünya iqtisadiyyatının inkişafına təkan verir. İnformasiya iqtisadiyyatı həm də aparıcı elmi tədqiqat sahələrindən biri kimi, daim təkmilləşir və inkişaf edir. İlk dövrlərinin olmasına baxmayaraq, informasiya iqtisadiyyatının elmi bazası xeyli genişlənmiş, təcrübi sferasında zəruri uğurlar əldə edilmiş və bir çox ölkələrdə o, əsaslı surətdə inkişaf edərək milli iqtisadiyyatın aparıcı sahəsinə dönüşmüşdür. Azərbaycan Respublikasında da informasiya iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən informasiya texnologiyaları prioritet sahə elan olunmuş, bu istiqamətdə müxtəlif dövlət

proqramları, strategiyalar, mühüm işçi sənədlər qəbul olunaraq yerinə yetirilmiş və hazırda da reallaşdırılmaqdadır. Yeni innovativ iqtisadiyyat quruculuğuna təkan verən, ölkə ÜDM-nin iki dəfə artırılmasını nəzərdə tutan “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyasının, eləcə də həyata keçirilməsinə başlanılan “Milli iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri”nin əsas hədəfləri sırasında da İKT sektoruna mühüm yer verilmişdir. Bu səbəblə, nəzəri və təcrübi ümumiləşdirmələr aparmaqla, Azərbaycanda informasiya iqtisadiyyatının təşəkkül tapması, mövcud vəziyyəti və potensial imkanlarının qloballaşma çağırışları nöqtəyindən nəzərdən təhlil edilməsi və qiymətləndirilməsi, informasiya cəmiyyəti quruculuğu yönündə yeni sosial-iqtisadi keyfiyyətlərin aşkar edilməsi və inkişaf perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsi elmi aktualıq daşıyır.

Yeni iqtisadi münasibətlər şəraitində rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalı Azərbaycan informasiya texnologiyaları sektorunda innovasiya fəaliyyətinin vaxtında, düzgün və hərtərəfli tətbiq edilməsini tələb edir. Bu tələb innovasiyah inkişafda innovasiyaların işlənilib hazırlanması, tətbiq edilməsi və istifadə olunması kimi istiqamətləri birləşdirir və bununla, təsərrüfatçılıq təşkilati-iqtisadi sisteminin dəyişilməsilə iqtisadiyyatın intellektləşməsi müşahidə edilir.

Bu cür şəraitdə milli iqtisadiyyata tətbiq edilən innovasiyaların müasir dövrdə və perspektiv inkişaf şəraitində araşdırılması dövrün ən aktual məsələlərindəndir. Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə rəqabət mübarizəsində iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sektorlarına innovasiya tətbiq edilməsi səmərəliliyin artırılması ilə müşayiət olunur. Yəni ki, bazar iqtisadiyyatı inzibati-amirlik sistemində nəzərəm innovasiyaya daha həssas olduğundan, ondan istifadə edilməsi elmi-texniki nailiyyətlərin əldə olunması və istifadə olunmasında müsbət rol oynayır.

Azərbaycanda informasiya texnologiyaları sektorunda innovasiya fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi texniki inkişafın sosial istiqamətlənməsinin yüksək səviyyəyə çatması, istehsalın, səmərəliliyin artırılması və iqtisadiyyatın ekologiyalaşdırılmasına zəmin yaradır.

Hazırda milli iqtisadiyyatın qlobal iqtisadi sistemə nüfuz etməsi xeyli dərəcədə geniş, ancaq birtərəfli prosesdir. Milli innovasiya sisteminin təmin edilməsi nöqteyi-nəzərindən isə ölkənin iqtisadiyyatının qlobal texnologiya və investisiya bazarlarına inteqrasiyasının gücləndirilməsi strateji önəmə sahibdir.

Bu kimi ölkələrin təcrübəsi məlum olur ki, ölkəmizdə müəssisələrə innovasiya tətbiq edilməsi və onlara mane törədən faktorların aradan qaldırılması, yeni inkişafın zərurətindən meydana gəlmişdir və bu istiqamətdə aşağıdakı addımlar atılmalıdır:

- innovasiya proseslərinin ümumi iqtisadi istiqamətlərinin müəyyən edilməsi, yeni innovasiya fəaliyyətinin koordinasiya edilməsi;
- innovasiyaların motivə edilməsi;
- innovasiya fəaliyyətinin hüquqi bazasının formalaşdırılması;
- innovasiya fəaliyyətinin infrastrukturunun və institusional bazasının yaradılması;
- innovasiya fəaliyyətinin regionların xarakterinə müvafiq tətbiq edilməsinin tənzimlənməsi;
- innovasiyaların beynəlxalq sosial-ekoloji istiqamətlərinin nizamlanması.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri”ni təsdiq etməsi və bununla yaranan digər məsələlər barəsində 16 mart 2016-cı ildə təsdiqlənən sərəncam ilə müəyyən edilmiş vəzifə və öhdəliklərin həyata keçirilməsi üçün “Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” hazırlanmışdır.

Strateji Yol Xəritəsində innovasiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi üçün effektiv həll yollarının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi diqqət mərkəzindədir. Ümumdünya elektron məkana Azərbaycanın daha sürət ilə inteqrasiya etməsi, sosial və iqtisadi fəaliyyətlərin yeni variantlarının təşəkkül tapması, informasiya və elm bazarlarının formalaşdırılması, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı bölmələrində səmərəliliyin artırılması, xidmət və məhsulların keyfiyyət dərəcəsinin artırılması və ümumilikdə,

informasiya texnologiyalarının inkişaf etdirilməsi yolunda bir sıra vacib addımlar atılmışdır.

İnformasiya texnologiyaları sektorunda innovasiyalara aşağıdakı üç trend daxildir:

- məlumatların çoxluğu,
- məlumatlardan istifadənin daha da asanlaşması
- məlumatların emal imkanlarının artması

İnformasiya cəmiyyətinin yaranması ilə bir sıra əlavə innovasiya hədəfləri müəyyənləşdirəcəkdir. İnnovasiya müəssisələrin və startapların inkişafının stimullaşdırılması yolunda yüksək texnologiyalar parklarının və klasterlərin formalaşdırılması diqqətdən keçiriləcəkdir. Bu yolda digər maraqlı tərəflərin və dövlətin müvafiq investisiya qoyması mühüm dəstəkləyici qüvvə rolunda çıxış edəcəkdir. Bu cür parklar və innovasiya mərkəzləri üçün innovasiyaya təkan verəcək startapların daha çox cəlb olunması üçün onların daha da geniş sahədə tətbiq olunacaqdır. Bu cür yanaşmalar bu elmi parklarda yerləşən müəssisələrin Azərbaycanın elektron iqtisadiyyata keçid etməsi üçün əsas təkanverici qüvvə olmasına zəmin yaradır. Eyni zamanda müvafiq tədbir və planların tətbiq olunması yolu ilə informasiya cəmiyyəti elektron olan xidmətlərdən daha da çox istifadə etməyə stimullaşdıracaq və təlimatlandıracaqdır. Bununla da, texnoloji savad dərəcəsi, yüksək texnologiya vasitələrindən istifadəsində artım və çox keyfiyyətli, genişzolaqlı beynəlxalq şəbəkəyə çıxışımızın nəticəsi olaraq ümumi biznes sferasının inkişaf etməsinə nail olunacaqdır.

İnnovasiya rəhbərliyinin iş həyatındakı idarəçilər arasında edilən araşdırmaya görə bir çox təşkilatda innovasiya strategiyası yaxşı təyin olunmamış və ya inteqrasiya edilə bilməmişdir. İnnovasiya strategiyasının təyini innovasiya idarəçisinin bir vəzifəsidir. Şirkətlər innovasiya layihələrini idarə edə bilmədikləri zaman hədəflənən inkişaf nöqtəsinə və strategiyaya nail ola bilmirlər. Strategiyanın əsas məqsədinə - innovasiyanın uğurla kommersiyalaşdırıla bilməsi üçün yeni fikirlər təyin etmək və ya bazara təsir edə biləcək bir kəşfin tapılması, bazar payının çoxaldılması aiddir.

İnnovasiya Strategiyasını təyin etmək üçün şirkət aşağıdakı 5 mərhələdən ibarətdir:

1. Şirkət üçün İnnovasiya strategiyasında tanımaqda maraqlı, həqiqi və ilham verici bir vizyon təyin olunmalıdır. Təbii innovasiyanın strategiyası-korporativ strategiyanın nəticələrindən faydalanmaq və SWOT-dan çıxan fürsətlər ilə eyni istiqamətdə olmasına diqqət edilməlidir. Qısaca innovasiya strategiyası korporativ strategiyadakı fəaliyyətləri dəstəkləməlidir.
2. İnnovasiya strategiyası iddialı olmalıdır. Yəni rəqabətdə üstünlüyü yaratmalı, yeni sahələr təmin etməlidir.
3. Strateji inkişaf prosesi tamamilə açıq, aydın olmalıdır. Fəlsəfəmiz bütün dünyadakı insanların anlaya biləcəyi açıqlıqda olmalıdır.
4. İnnovasiya strategiyası inkişaf etdirilərkən müəyyən bir zaman ilə məhdud olunması lazımdır. Eyni zamanda bazar imkanları, bazar inkişafı və ssenariləri təyin olunmalıdır.
5. Son olaraq isə innovasiya strategiyasının şirkətə adaptasiyası və inkişaf edə bilməsi üçün zamana ehtiyacı vardır. [17]

Yuxarıda göstərilən 5 əhəmiyyətli maddədə innovasiya strategiyasını meydana gətirərkən diqqət edilməsi lazım olan vəziyyətləri bizə göstərir. Strateji planlamada göstəricilərin təyini üçün bu maddələr bizə ən vacib innovasiya tendensiyalarını yaratmaqda kömək edir.

İnnovasiya ölkəmizdə başa düşülməsi çətin olan bir anlayışdır. Bəs onda bu prosesin idarə olunması necə olacaq. Amma əhəmiyyətli olan innovasiyanı yaratmaq, əldə etmək və bilmək deyil, bir qazancın əldə edilməsidir. Yəni innovasiya nəticələrinin əldə edilməsidir. Bu yazımda isə mən innovasiya nəticələrinə çata bilmək üçün edilməsi lazım olan addımlardan bəhs edəcəyəm. Bir təşkilatda innovasiya işinə başladığı halda təməl olaraq idarəedicilərin razı edilməsi lazımdır. Sonra ilk addımını idarəedicilər, strateji planlaşdırma vəzifələrin idarəediciləri və digər idarəçilər ilə birlikdə bir innovasiya strategiyası təyin olunmalıdır. Məsələn, firma 3 il içərisində marketinq, insan resursları, məlumat əməliyyat sahələrində ümumi 20 layihə

edəcək və bunların 3-dən müsbət nəticə alacaq. İnnovasiya strategiyası bir innovasiya layihəsinin işində olması zəruridir. Bu addım tətbiq olunduqdan sonra şirkət içərisində innovasiya mədəniyyətini yayma fəaliyyəti həyata keçirilməlidir. Təhsillər, seminarlar, konfranslarda iştirak kimi müxtəlif tədbirlər keçirilərək çalışanlara bu mədəniyyət aşılanmalıdır. Bu addım müddət və güc sərf etməyi tələb edən bir müddətdir.

Üçüncü addımda isə bir innovasiyanın həyat dövrü müəyyənləşdirilir. İnnovasiya həyat dövrü 3 hissədən ibarətdir:

1. Fikir toplanması modeli (anket, veb saytı, mail platforması),
2. iş inkişaf etdirmə (məhsul, proses, iş modeli, təşkilat),
3. bazara təklif olaraq reallaşır.

Toplanan fikirləri qiymətləndirmək üçün müəssisələrin əlaqəli şöbələri olan insan resursları, yoxlama, məlumatın toplanılması dəstək alınması lazımdır. Bütün bu mərhələlər yerinə yetirildikdən sonra əsl məqsədimiz olan innovasiya nəticələrinə çatmış olacağıq.

İnnovasiya addımlarını reallaşdırmadan innovasiya nəticələrinə çatmağımız qeyri-mümkündür. Amma bəzi idarəedicilər fikirləşirlər ki, innovasiya layihələrini planlaşdırmadan rəhbərlik modeli tətbiq etdikdən sonra innovasiya nəticəsini onsuz da əldə edə bilərik. İnnovasiya nəticələri əldə edilsə də şirkətdə davamlı bir innovasiya qabiliyyəti qazandırılmış olmaz. Çalışanlardan bəzilərinin innovativ fikri uyğun görülmüş olub həyata keçə bilər amma bu nəticəsiz qalar və təşkilatı sonrasındakı minlərlə innovativ prosedən çəkindirər.

Qısaca innovasiya rəhbərliyinin axını aşağıdakı kimidir;

- İnnovasiya strategiyası
- İnnovasiya mədəniyyətinin yayılması
- İnnovasiya həyat dövrünü yaradılması
- İnnovasiya nəticələrinin alınması [10]

İnnovasiya rəhbərliyin təmin edilə bilməsi üçün əvvəlcə hər şirkətdə bir strateji planın olması ilə yanaşı innovasiya strategiyasının da olması lazımdır. Şirkətlər strateji

planlaşdırma məntiqini artıq mənimsəmişdir. Amma hələ də innovasiya strategiyası mədəniyyəti meydana gəlməmişdir. İnnovasiyanın ən əhəmiyyətli məsələlərindən biri rəhbərlik dəstəyinin təşkil edilə bilməsidir. Yəni innovasiya tələbi yuxarıdan gəlməlidir. Bu səbəbin əhəmiyyətli olduğunu qısaca belə açıqlaya bilərik. Şirkət döşəməsinin təmirində sırası bir işçinin fikri vardır. İşinə asanlıq təmin edəcəyini və hətta şirkətə fayda təmin edən bir fikir olduğunu düşünür və rəhbərliyə bildirir. Rəhbərliyin mövcud işləri ilə əlaqədar həll etməsi lazım olan işləri var və ya tabeçiliyindəki işçinin fikrinə dəyər verməyərək innovasiya iradəsini qırırlar. Yəni şirkət idarəçiləri yeni fikri özlərinə yük gətirəcək bir iş hesab edirlər. Bunun kimi bir çox səbəb saya bilərik. Bu unudulmamalıdır ki, innovasiya yalnız rəhbər vəzifələrdən gələn fikirlər ilə olmaz, hətta ən yaxşı innovativ fikirlər işi görən aşağı vəzifəli çalışanlar tərəfindən yaradılır.

Prioritetli olaraq şirkət rəhbərliyi tərəfindən innovasiyanın mənimsənilməsi və sahib çıxılması lazımdır. Bu məzmununda innovasiya strategiyası daha çox iqtisadi gəlirə və keyfiyyətli nəticəyə səbəb ola bilər. İnnovasiyada strategiya necə olur deyə soruşsanız isə belə nümunə verilə bilər. Strateji planda şirkətin 3 və ya 5 illik gələcək planları qeyd olunur, illik fəaliyyət planları yaradılır, büdcəsi müəyyən edilir. Yəni şirkət nə edəcəyini, hara baxacağını anlamış olur. Eynilə buna bənzər şirkətlər innovasiya ilə əlaqədar illik fəaliyyət planı etməsi lazımdır. Məsələn 3 ayda bir anket işinin edilməsi, ildə 5 innovativ fikrin layihələndirilməsi, idarəçilər ilə hər ay beyin fırtınası sessiyasının edilməsi kimi fəaliyyətlər həyata keçirə bilər. Gələcəyə istiqamətli məsələn 3 ildə 10 dənə konkret layihə reallaşdırılıb təmin kimi hədəflər verilə bilər. Təbii ki strateji planın olmazsa olmazı olan şirkətin özünü bilməsi üçün tətbiq olunan SWOT analizində bənzər, şirkətin hansı sahələrdə yeniliyə ehtiyacı olduğu təsbit edilməli və bu sahələrə üstünlük verilməlidir.

"Strategiya" hərbi bir termindir. Döyüşü qazanmaq üçün izlənilməsi lazım olan yolu, taktikaları bütünlüklə əhatə edir. Bir şirkətin də inkişaf edə bilməsi üçün bazarda davam edən var gücü ilə rəqabət döyüşünü qazanması lazımdır. Bunun üçün sahib olunması lazım olan ən əhəmiyyətli silah yaxşı hazırlanmış, mənimsənilmiş və

müvəffəqiyyətlə tətbiq olunan bir strategiyadır. Yalnız innovasiyada deyil, işinizin hər sahəsində müvəffəqiyyətli olmanız üçün strategiya düşünüb hərəkət etməlisiniz. Korporativ strategiya, şirkətinizin davamlı rəqabət üstünlüyünün qaynağının nə olduğu, bu rəqabət üstünlüyünü qoruya bilmək üçün bazarda necə hərəkət etmək lazım olduğu və strateji məsələləriniz nələr olduğu suallarına cavab verməlidir.

Strateji plan indiki vaxtda ən məşhur rəhbərlik vasitələrindən biridir. Buna baxmayaraq strateji planın həyata keçirilməsi və yaradılması mərhələlərində bir çox problemlə qarşılaşmaqdadır. Yaradıldığında belə strateji planların tətbiq olunma faizi ölkəmizdə və dünyada olduqca aşağıdır. [6]

Firmaların həqiqətən mənasını bilmədiyi ya da mənalı görmədiyi gərəksiz iş gücü olaraq görünən strateji plan ilə əlaqədar olaraq aşağıdakı nümunə açıqlayıcı olacaq.

Qeyri-adi və gözlənilməz hallar ilə qarşılaşanda əvvəldən təyin olunmuş bir plan daxilində hərəkət etmək ya da fərqli xüsusiyyətlərimizi inkişaf etdirərək firmamıza investisiya etmək firmamızı qurtaracaq. Strateji plan ilə firmanın etdiyi işi dəstəklənməsi, edə biləcəklərinin fərqiə varması, önünə çıxma biləcək maneələrin və fürsətlərin müəyyən edilməsi təmin və firmalar gələcəyə hazırlanmaqdadır.

Şirkətinizin strategiyası, müştərilərinizin ehtiyaclarını rəqiblərinizin daha yaxşı qarşılamaq üçün təyin etdiyiniz taktikalardan ibarət bir bələdçinizdir. Bu bələdçi, şirkətin sahibi və yuxarı səviyyə idarəçiləri tərəfindən, digər idarəçi və işçilərin də fikirləri alınaraq hazırlanmalıdır. Daha sonra şirkət daxilində mənimsənən strategiyanın bütün çalışanlara tətbiq olunması rəhbərliyin nəzarətində olmalıdır.

Bir firmada innovasiya fəaliyyətlərinin müvəffəqiyyəti, innovasiya strategiyasının firmanın təşkilati strategiyası ilə inteqrasiya olmasına bağlıdır. İnnovasiya strategiyanızı inkişaf etdirə bilmək üçün şirkətinizdə işçilərin ehtiyac və gözləmələrini anlamalı, bazarı tanımalı, ortaqlarınızın kimlər olduğunu və gözləmələrinin nələr olduğunu bilmək lazımdır.

Bazarın, ortaqlarınızın və işçilərin ehtiyaclarını bir vizyon ətrafında birləşdirmək, bu vizyonun hər kəs tərəfindən "başla düşülən" bir vizyon olmasını təmin etmək, şirkətinizin hədəflərini, missiyasını və strateji planını hazırlamağınız lazımdır.

Daha sonra vizyon, missiya və hədəflərlə ifadə edilən ehtiyaclar istiqamətində innovasiya fərsətlərini şərh edərək innovasiya strategiyası işlənilib ərsəyə gətirilməlidir.

İnnovasiya strategiyası, "yeniləmə və yaxşılaşdırmanı" təmin edəcək hücumları müəyyənləşdirməlidir. Bu hücumları edə bilmək üçün lazım olan tədbirlər də strategiyayı açıqca izah edilməlidir. Şirkətin bütün vahidləri innovasiya strategiyasının həyata keçirilməsində məsuliyyət daşıyır. Bu səbəblə, strategiyayı əlaqədar vahidlər arasında sinerjiya yaratmağı hədəfləyərək hazırlanması böyük əhəmiyyət daşıyır. Digər əhəmiyyətli bir nöqtə isə, innovasiya strategiyaları, inovasiyada investisiya büdcəsinin təyin olunmasıdır.

İnnovasiya strategiyası, rəqabət döyüşündə bir hücum qərarı kimidir. Hər hücum yeni bir innovasiya fəaliyyəti üçün bir fərsət doğurur. Bu səbəblə, innovasiya strategiyasını bazardakı, təşkilati qabiliyyət, iş hədəfləri və ehtiyaclardakı dəyişməyə bağlı olaraq dəyişən bir sənəd olması lazımdır.

İnnovasiyanın idarə edilməsi bütün innovasiya növlərinin (texnoloji, təşkilati, marketinq) davranış problemlərinin həllini modellərlə tələb edir.

1. Model

A1. Mərhələli İnnovasiya: Bu tip inovasyonlar çox tez meydana gəlir. Pilləli və şüurlu şəkildə mövcud texnologiyanın inkişaf etdirilməsi olaraq təyin oluna bilər. Bu tip innovasiya ümumiyyətlə sektorun köklü və möhkəm firmaları tərəfindən həyata keçirilir.

A2. Radikal İnnovasiya: Geniş əhatəli və yol açan istiqaməti təyin edən innovasiyadır. Təməlqoyma bir texnologiya və ya üsulun ortaya çıxarılmasıyla nəticələnər. Radikal innovasiyalar ümumiyyətlə sektorun xaricində başlayır və sektorun daxilində bitir. Bunun əsas səbəbi isə sektordakı texnologiya inkişaf etdirən

yəni mərhələli innovasiya edən firmaların müəyyən düşüncə qəliblərinin xaricinə çıxma bilməmələridir. Çünki mövcud texnologiyalarını inkişaf etdirmək üçün çox investisiya etmiş və mərhələli motivasiyaya çox istiqamətlənmişlər. Ayrıca istifadə texnologiyasının inkişaf etdirilməsində böyük əməyi keçmiş olan köhnə personal və idarəçilər fikrin inkişafının qarşısını kəsə bilər. Bunlara əlavə olaraq, qiymətləndirmə metodları və pul vəsaitlərinin hərəkəti mövcud texnologiyaya əsaslandığından, radikal innovasiyanın qəbul edilməsi və tətbiq olunması hələ də mümkün olmur.

Yuxarıda bəhs etdiyimiz ilk təyin etmə modelimiz daha çox innovasiyanın əhatəsinin böyüklüyünə əsaslanırdısa aşağıda verəcəyimiz ikinci təyin etmə modeli isə daha çox innovasiyanın sektordakı yer alan firmalar üzərindəki təsirinə əsaslanır.

B1. Davamlı (Dəstəkləyici) İnnovasiya: sektordakı firmalar arasındakı rəqabəti qızışdıran və firmaları innovasiya etməyə yönəldən innovasiyadır. Bu zaman innovasiya mərhələli ya da radikal yenilik ola bilər. Mövcud texnologiyalara bağlı performans parametrləri dəyişmədikcə sektordakı innovasiya prosesinin davamlılığı qorunur. Məs: Xərc mərkəzli rəqabətin olduğu bir sektordakı davamlı (dəstəkləyici) bir innovasiya, xərci aşağı salaraq performans parametrlərini inkişaf etdirəcək. Sektordakı digər firmalar da eyni performans parametrlərini inkişaf etdirmək yəni reallaşan davamlı innovasiyaya cavab vermə bilmək üçün çalışacaq.

B2. Dağıdıcı İnnovasiya: Bu tip innovasiyalar, dərəcəsinə görə, sektordakı digər firmaları ticarət mənasında və rəqabətçilik baxımından qısa, orta və ya uzun müddətdə qabaqlayır. Dağıdıcı innovasiyanın sektordakı performans parametrlərini dəyişdirməsi səbəbiylə digər firmaların qısa zamanda adaptasiya olaraq cavab verməsi çətinləşir. [11;2]

FƏSİL II.

AZƏRBAYCANDA TEXNOLOJİ İNNOVASIYA LAYİHƏLƏRİNİN FORMALASMASI VƏ İDARƏEDİLMƏSİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ

2.1. Milli iqtisadiyyatda texnoloji innovasiyaların inkişafının müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

Respublikanın iqtisadi potensialı ölkəmizin inkişaf etməsi üçün əsas şərt sayılır. Bu potensialdan səmərəli şəkildə istifadənin çox mühüm rol oynadığını, bunu reallaşdırılma imkanı isə ancaq çox düşünülmüş, cəsarətli islahatlar yolu ilə mümkün olacağını ölkə başçısı dəfələrlə vurğulanmışdır. Hər gün, hər ay, hər rüb və hər il mövcud olan iqtisadi potensialdan səmərəli istifadə etmək üçün yorulmadan çalışmağı tövsiyə edən Heydər Əliyev, bunu iqtisadiyyatın inkişafına, adamların işlə təmin edilməsinə və nəticəsi olaraq maliyyə vəziyyətimizin yaxşılaşdırılmasına, vətəndaşlarımızın həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə və ümumən, iqtisadi böhrandan qurtulmamıza kömək edəcəyini qeyd etmişdir.

İslahatlar aparılarkən digər xarici ölkələrin təcrübəsindən yaradıcılıqla bəhrələnməyi daim tövsiyə etməklə yanaşı, həmin işdə tələskənliyə qarşı çıxan Heydər Əliyev dəfələrlə qeyd etmişdir ki, “bu iş Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına, ənənələrinə uyğun olaraq təşkil edilməlidir” və “yerli şərait, milli xüsusiyyətlər, milli ənənələr nəzərə alınmaqla” həyata keçirilməlidir. İqtisadi islahatların aparılarkən keçid dövrünün Azərbaycan üçün xarakterik xüsusiyyətləri nəzərə alınması müvəffəqiyyəti təmin etmişdir və burada Heydər Əliyev dühasının əvəzedilməz rolu vardır.

İqtisadiyyatın bütün sahələrinin dirçəlməsində onun fəvqəladə zəhməti sayəsində bağlanan neft sazişləri əhəmiyyətli rol oynadı. Respublikamızda ardıcıl surətdə həyata keçirilən iqtisadi islahatların nəticələri müsbət oldu. Bu islahatların hüquqi bazasını təşkil edən “Müəssisələr haqqında”, “Torpaq islahatı haqqında” , “Səhmdar cəmiyyəti haqqında”, “Sovxoz və kolxozların islahatı haqqında”, “Müflisləşmə və iflas haqqında” , “Banklar və bank fəaliyyəti haqqında” və bunlara oxşar bir neçə qanunlar qəbul edilmişdir. Vergi qanunvericiliyinin beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması üçün çox önəmli dəyişikliklər edilmişdir. “Azərbaycan

Respublikasında 1995-1998-ci illərdə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin Dövlət Proqramı” təsdiq olunmuşdur. Heydər Əliyevin birbaşa göstərişi ilə aidiyyəti dövlət orqanları tərəfindən təcili olaraq hökumətin iqtisadi proqramı işlənib hazırlanmış və həyata keçirilməyə başlanmışdı.

1995-1996-cı illərdə ölkə iqtisadiyyatının sabitliyinin təmin olunması və iqtisadiyyatda struktur dəyişikliklərinin aparılması tədbirlərini nəzərdə tutan iki hökumət proqramı böyük uğur ilə həyata keçirilmişdir.

Mühüm əhəmiyyətli beynəlxalq kontraktların bağlanması, dünyanın bir çox ölkələri ilə iqtisadi əlaqələrin böyüdülməsi, Azərbaycana olan investisiya axınının genişləndirilməsi, iqtisadi inteqrasiyada olan dərinləşmə və s. məhz Heydər Əliyevin müdrik xarici və daxili siyasətinin nəticəsi kimi mümkün olmuşdur. Bunların hamısı Azərbaycanın sabahına inam yaratmış, əhalinin rifahının yüksələcəyinə, ölkənin bir çox fərqli problemlərinin həll olunacağına böyük ümidlər böyütmüş, xalqımızın iqtisadi fəallığına yüksəlişə doğru təsir etmişdir. Dünya ölkələrinin bir çoxunun bu sahədə təcrübəsi həmin islahatların müvəffəqiyyətinin düşünülmüş və əsaslandırılmış taktikaya və strategiyaya əlavə olaraq, bir çox ideoloji amillərdən və sosial-siyasi amillərdən də asılı olduğunu göstərir.

Azərbaycanda olan siyasi və iqtisadi vəziyyət müxtəlif siyasi qüvvələrin arasında olan qarşıdurmaları nəzərə almaqla islahatların müvəffəqiyyətlə icra edilməsi üçün müəyyən şərtlər qeyd etmişdir:

- Dağılmış olan sosial-iqtisadi proseslərin bütün idarəetmə yontəmlərinin təkmilləşdirilərək bərpa edilməsi;
- Ərazi bölgələri ilə mərkəzi idarəetmə aparatı arasındakı fəaliyyət mexanizminin gücləndirilməsi;
- İslahatların sosial bazasının böyüdülməsi və onun tərəfdarlarının bütövlüyünün təmin edilməsi.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi sosial yönümlü bazar prinsiplərinə və demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğuna əsaslanan sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin rəhbərliyi

altında artıq on ilə yaxındır ki, uğurla davam edir. Həmin siyasət Azərbaycanın regionda iqtisadi cəhətdən lider dövlətə çevrilməsinə və dünyanın iqtisadi sistemində uğurla inteqrasiya edilməsinə, ölkədə olan sosial problemlərin həllinə və əhalinin yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına, yoxsulluğun böyük sürətlə azaldılmasına, işsizlik ilə əlaqəli problemlərinin həllinə və infrastrukturun yenidən qurulmasına istiqamətlənmiş önəmli dövlət proqramlarının ardıcıl olaraq həyata keçirilməsi üçün güclü təməl yaratmışdır.

Ümumi daxili məhsul 2003-cü ildən bəri 3 dəfə, qeyri-neft sektorunda ümumi daxili məhsul 2,4 dəfə artmışdır. Azərbaycanın son 9 il üçün strateji valyuta ehtiyatları 28,8 dəfə artaraq, 46 milyard dolları ötüb keçmişdir. Yoxsulluğun səviyyəsi 44,7 faizdən 6 faizə, işsizlik isə 5,2 faizə kimi azalmışdır. 2003-2012-ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatına doğru yönəldilən 128,3 milyard dollar investisiyadan 65,7 milyard dollarını daxili investisiyalar təşkil etmişdir. Xarici ticarət dövriyyəsi isə 6,4 dəfə artmışdır. Ölkəmiz “Qlobal Rəqabətlik Hesabatı”nda 144 ölkənin içində 46-cı, MDB regionunda isə ardıcıl olaraq dörd il birinci yerdə yerləşir.

Ümummilli liderimizin təməlini qoyduğu inkişaf strategiyamızı Prezident İlham Əliyevin səyi ilə uğurla davam etdirərək Azərbaycanın keçid iqtisadiyyatını çox qısa zaman aralığında arxada qoyulmuşdur. Ölkəmizdə icra edilən mükəmməl islahatların müəllifi kimi Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın iqtisadi inkişafı modelini yaratmışdır. Bu, Azərbaycanın iqtisadi tərəqqisinə, dünya birliyində köklü şəkildə mövqeyinin möhkəmlənməsinə, inkişaf etmiş güclü dövlətlər arasında yer almasına və ölkəmizin ümumi siyasətinin ayrılmaz bir tərkib hissəsi olmasına xidmət edir.

Dövlət başçısı İlham Əliyevin həyata keçirdiyi siyasətin nəticəsi olaraq ölkə əhalisinin bu günkü sosial rifahının yaxşılaşdırılmış, getdikcə yeni iş yerləri açılmış və yoxsulluq əhəmiyyətli dərəcədə azaldılmışdır. Aparılan qətiyyətli, uğurlu siyasət, həyata keçirilən iqtisadi layihələr Azərbaycan iqtisadiyyatının daha da yüksələcəyinə əyani sübutdur.

Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafında vacib mərhələ olan müxtəlif dövlət proqramlarında nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsi əhalinin rifah halının

yaxşılaşdırılmasında və ölkənin iqtisadi inkişafında böyük rol oynayır. Keçid dövrü olan ictimai-iqtisadi formasiya dəyişikliyi mərhələsini geridə qoyan müstəqil Azərbaycan artıq bütövlükdə regionun ən aparıcı dövlətlərindən biridir. İlk növbədə bu çevrilmə elmi əsasların üzərində formalaşdırılan milli iqtisadi inkişaf modelinə əsaslanır. Bu model beynəlxalq maliyyə qurumlarının bir çoxunda maraqla qarşılanaraq çox ciddi elmi müzakirələr yaratmışdır.

Əlverişli coğrafi və geoiqtisadi məkanda yerləşən, özünəməxsus cəhətləri ilə fərqlənən respublikamız yeni iqtisadi fenomenə çevirilmiş, sabit bir inkişaf yoluna çıxarılmışdır. Həqiqətən də son illərdə ümumiyyətlə respublikada sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində köklü inqilabi nəticələr əldə edilmişdir. Azərbaycanda konkret olan proqramların əsasında icra edilmiş genişmiqyaslı tədbirlər nəticəsində müasir bir dövlət və cəmiyyət formalaşmaqdadır. Ölkədə nəqliyyat, yol, kommunal təchizat, təhsil, elm, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, səhiyyə, qisası, bütün mədəni, sosial-iqtisadi və digər sahələri əhatə edən nəhəng infrastruktur layihələr reallaşdırılıb.

Bu gün Azərbaycanın enerji təhlükəsizliyi tam olaraq, ərzaq təhlükəsizliyi isə əsasən təmin edilib. İqtisadiyyatımız bu müddət ərzində üç dəfə, dövlət büdcəsi isə 20 dəfə artmış, 50 milyard dollar məbləğində olan valyuta ehtiyatı yaradılmışdır. Ölkəmizin hal-hazırda enerji potensialı qüvvətlənib, sənaye və qeyri-neft sektoru isə sürətlə inkişaf edir. Respublikada makroiqtisadi svəziyyət sabit olaraq qorunur. Ötən dövr ərzində minlərlə müəssisə, çoxlu sayda səhiyyə ocağı, iki mindən çox müasir məktəb, mədəniyyət obyektləri, olimpiya idman kompleksləri tikilərək istifadəyə verilib. Azərbaycanın bir çox qəsəbə, şəhər və kəndlərində böyükmiqyaslı quruculuq-abadlıq işləri həyata keçirilib. Ölkədə qəbul olunan konsepsiya və strategiya xarakterli bütün sənədlər, dövlət proqramları, onların əməli surətdə icra edilməsi bu siyasətin reallaşdırılması üçün önəmli yer tutur. Qeyd edim ki, hal-hazırda ölkəmizdə bir çox dövlət proqramları, strategiyaları və konsepsiyaları fəaliyyətdədir və onların sayı 60-a yaxındır.

Qeyd etmək lazımdır ki, müasir və perspektiv inkişaf meyillərini nəzərə alaraq yeni qəbul olunan konsepsiyaya uyğun olaraq ölkənin uzunmüddətli inkişaf yolunu sistemli şəkildə belə birləşdirmək olardı: Birincisi, güclənmək yolunda olan qlobal rəqabətin təsirləri təkcə kapital, ənənəvi əmtəə, əmək bazarlarını və texnologiyanı əhatə etməməli, eyni zamanda insan potensialının inkişafına, milli idarəetmə və innovasiya sistemində də nüfuz edərək Azərbaycanın yeni formalaşan özünəməxsus iqtisadi inkişaf modelini keyfiyyətinə görə mükəmməlliyə çatdırmalıdır.

Tədqiqatlar uyğun olaraq anlaşıdır ki, yaxın bir on illikdə ölkədə və dünyada bütün inkişaf meyilləri iqtisadi sistemin yeni olan texnoloji bazasının formalaşmasına yönələcəkdir. Bu inkişaf özünü əsasən biotexnoloji, nanotexnologiyalar, informatika, iqtisadiyyat və səhiyyənin daha çox elm yönü sahələrində ortaya çıxaracaqdır.

Azərbaycan üçün tədqiqat potensialının, elmi-texniki potensialının və yüksək texnoloji istehsalın mövcud olması bir çox şərtlərin diqqətə alınmasını və uyğun olan şəraitin yaradılmasının önəmliliyini diqqətə çəkir. Müasir və innovasiyalı iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin inkişafı əhəmiyyətli şəkildə peşəkar və yüksək ixtisaslı kadr potensialının keyfiyyətindən asılıdır. Eyni zamanda demoqrafik situasiya da mütləq saxlanılmalıdır.

MDB ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycan da müasir inkişaf şəraitində bazarlarda, beynəlxalq iqtisadi mühitdə kadr və işçi qüvvəsinin keyfiyyətinə görə hələ də yuxarı mövqə tuta bilmir. Bu işçi potensialının əmək qabiliyyətinin bir qədər aşağı səviyyədə olması, ölkədə qismən təhsil və səhiyyə sisteminin müasir tələblərə cavab verməməsindən daha çox qaynaqlanır. Bu məsələ Azərbaycan üçün öz həllini yaxın üç-beş ildə tapmalı, bu sahədə olan bir çox çatışmazlıqlar aradan qaldırılmalıdır. Bunun üçün də bəzi amillərin nəzərə alınması çox vacibdir:

- idarəetmə, təhsil və səhiyyə sistemi beynəlxalq tələblərə uyğun qurulmalı və bu sahədə davamlı inkişaf təmin edilməlidir;
- iqtisadiyyatın ənənəvi sahələrində işləyən işçilərin sayının azaldılmalıdır (məsələn, aqrar sektorda) ;

- həmin işçilərin peşə-ixtisas səviyyələrini artırılması yolu ilə daha mütərəqqi sahələrdə işlə təmin edilməsinə şərait yaradılmalıdır;
- ixracda xammala, resurslara dayanan, xüsusilə də yanacaq və energetika potensialına əsaslanan iqtisadi inkişafda köklü dəyişikliklər edilməlidir;
- daxili bazar qorunmalıdır;
- milli iqtisadiyyatda rəqabətin artırılmasına şərait yaradılmalıdır;
- ölkənin maliyyə bazarının çevikliyi və səmərəliyi daha da gücləndirilməlidir;
- ölkədə olan regional siyasətdə tarazlı inkişaf təmin edilməlidir;
- ölkədə informasiya cəmiyyəti, elektron hökumət qurulmalıdır;
- sosial və siyasi arenada sabit və dayanıqlı siyasət yeridilməlidir;
- özəl sektorun inkişafı üçün yaradılmış mühit getdikcə təkmilləşdirilməlidir;
- ölkədə olan ərzaq təhlükəsizliyi probleminin həlli təmin edilməlidir;

Ölkəmizdə bu konsepsiyanın reallaşdırılması kompleks proqram və modellər tərtibatını tələb edir ki, bu da uzunmüddətli sosial-iqtisadi inkişaf proqnozların verilməsi ilə hazırlanmalı və onların da tərkibinə müəyyən istiqamətlər daxil edilməlidir:

- sosial-iqtisadi inkişafın uzunmüddətli strateji istiqamətlərin əsaslandırılması;
- istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsinin məqsədyönlülüyü;
- innovasiya və elmi-texniki tərəqqi yönümlü inkişafa keçidin istiqamətləri və mərhələlərinin konkretləşdirilməsi;
- makroiqtisadi sabilliyin qorunması;
- iqtisadi idarəetmə sisteminin səmərəliyinin artırılması;
- iqtisadi inkişafda milli rəqabətin yüksəldilməsi;

Azərbaycan Respublikasının uzunmüddətli dövr üçün olan konsepsiyasının hazırlanmasında sosial və iqtisadi inkişaf proqnozlarının sahələr üzrə müəyyən olunması mərhələsində ardıcıl sistemin əsas mərkəz kimi götürülməsi önəmlidir. Ölkəmizin uzunmüddətli proqnozlarının reallaşdırılmasının iqtisadi inkişaf təminatını

hazırlanmaqla müvafiq proqnozların son hədəfləri üzrə gözlənilməkdə olan nəticələrin əldə edilməsi üçün bu prosesin də mərhələli həlli önəmlidir.

2.2. Səhiyyə sahəsində texnoloji innovasiyaların tətbiqinin qiymətləndirilməsi

İnformasiya texnologiyalarının nailiyyətlərindən fərqli sektorlarda innovativ həllər kimi istifadəsinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Məsələn, səhiyyə sisteminin fərqli sahələrində informasiya texnologiyalarının nailiyyətlərindən uğurla istifadə edilir. Artıq tibbi xidmətlərin göstərilməsi və idarəedilməsi ilə bağlı elektron səhiyyə sistemi yeni və daha səmərəli yanaşmalar təklif edir. Bu yanaşmaların köməyi ilə həm xidmətlərdən istifadə edən pasiyentlərin sayında yüksəliş olur, həm də xidmətlərin keyfiyyəti yüksəlməyə doğru dəyişir.

Səhiyyə sisteminin təkmilləşdirilməsi və inkişafı son bir neçə ildə ölkəmizdə həyata keçirilən dövlət siyasətinin əsas yerlərdən birini tutur. Ən əsas məsələlərdən biri budur ki, Azərbaycan vətəndaşlarının hər cür tibbi xidmətlə təmin edilməsi, gələcəyimiz olan uşaqların sağlam yetişməsi uğrunda həyata keçirilən layihələr dövlət başçımızın daim diqqət və nəzarətindədir. Vətəndaşlarımızın məhz ölkəmizdə yüksək səviyyəli bütün tibbi xidmətlərdən yararlanması ilə əlaqədar çox mühüm işlər görülür. Cari ilin mart ayında Azərbaycanda səhiyyə sistemində xidmətləri tam elektronlaşdırılmış rəqəmsal xəstəxananın, Bona Dea Beynəlxalq Hospitalın açılışı buna əyani sübutdur. “Microsoft” şirkətinin tərəfdaşı olan İspaniyanın “Tich Consulting” şirkəti tərəfindən yaradılan “GREEN CUBE” Xəstəxana İnformasiya Sistemi (XİS) hazırda uğurla tətbiq edilərək Bona Dea Beynəlxalq Hospitalının tam istifadəsinə verilib. Belə ki, sistem müasir xəstəxana idarəetməsində və digər xəstəxana informasiya sistemlərində mövcud idarəetmə modullarının hamısını, həmçinin, xəstəxanaya müraciət edən xəstələr və onların yaxınları üçün məlumatlandırıcı ekran sistemini özündə birləşdirir. Toxunuş ilə çalışan elektronik köşk xəstələrin görüş almasını və növbədə gözləmədən qeydiyyatdan keçməsinə kömək edir. Eyni zamanda,

xəstəxana personalının giriş - çıxışına "Ağıllı kart" sisteminin tətbiqi vasitəsilə nəzarət edilir. Xəstəxanada istifadə edilən sistemin (XİS) istifadəçi pəncərəsinin sadə və standart ekranları ilə proqramdan istifadəni çox asanlaşdırır. Proqramın bütöv şəkildə Azərbaycan dilinə tərcüməsi olduğundan yerli ehtiyaclara və tələblərə uyğunlaşır. "Xəstə biləkliyi" və xəstələrin yataqlarının başında quraşdırılmış planşet tipli kompüterlər vasitəsilə hər bir xəstənin məlumatlarını çox rahat şəkildə əldə etmək mümkündür və onlar ilə fərqli əməliyyatlar icra etmək imkanları mövcuddur. Əgər bundan öncə xəstəxanalarda müalicə alan hər bir xəstənin kağız qovluğunda saxlanılan ayrıca uçot kitabçası var idisə, hazırda bütün uçot kitabçaları elektronlaşdırılıb və bu da həkimin vaxt itkisini minimuma endirir.

Bu gün informasiya texnologiyaları tibb və səhiyyə sahəsində daha çox populyarlaşır və səhiyyə getdikcə texnologiyadan asılı olur.

Xəstəxana İnformasiya Sistemləri (XİS), xəstəxana xidmətlərinin kompüter vasitəsi ilə həyata keçirilməsi, elektron mühitdə informasiya mübadiləsinin avtomatik olaraq edilməsi, tibbi və maliyyə xidmətlər baxımından ortaya çıxan bütün məlumatların kompüterə söykənən bir informasiya sistemi ilə qeydə alınması və məlumata çevirməsi əməliyyatı olaraq təyin olunur [12;25]. XİS, xəstəxananın inzibati və tibbi məlumatlarının idarəsini asanlaşdırmaq və səhiyyə xidmətlərinin keyfiyyətini yüksəltmək üçün təşkil edilmiş bir məlumat sistemi olaraq da təyin oluna bilər.

Başlanğıcda yalnız düzgün fakturanın kəsilməsi üçün ehtiyacı ilə yaranan XİS, zamanla bütün xəstəxana əməliyyatlarını (xəstənin qeydiyyatı, müayinə məlumatlarının qeydiyyatı; randevu vermə; resept və hesabat hazırlama; laboratoriya nəticələrinin köçürülməsi; elektron xəstə qeydləri; ödənişlərin təqibi; rəhbərlik hesabatları; keyfiyyət məlumatlarının idarəedilməsi və s) əhatə etmişdir[17;410]. Bu səbəbdən XİS-in əsas funksiyası aid olduğu quruluşun məlumat tələblərini doğru, vaxtında və əskiksiz bir şəkildə qarşılamaqdır.

Bu sahədə mən səhiyyə işçilərinin informasiya texnologiyaları və xəstəxana informasiya sistemlərindən istifadənin və xəstəxana informasiya sistemlərinin faydalarının qiymətləndirilməsi məqsədi ilə araşdırma aparmışam.

Tədqiqat Bakı şəhərində 11 xəstəxanada aparılmışdır. Bunlardan 8-i özəl, 3-ü isə dövlət xəstəxanasıdır. Araşdırmaya 1748 səhiyyə işçisi qatılmışdır ki, bunlara həkim, tibb bacısı, texnik, xəstə xidmətləri işçisi, tibbi sekreter kimi personallar aiddir. Məlumatlar anket üsulu ilə toplanmışdır (cədvəl 1).

Araşdırmada 750 anket paylanmış, bu anketlərdən 572 ədədinə cavab verilmiş və cavablanan anketlərdən 544 ədədi analizə uyğun olduğuna qərar verilmişdir. Bu nəticəyə görə paylanan anketlərin ancaq 72,53%-i dəyərləndirilmişdir.

Araşdırmanın məqsədinə uyğun səhiyyə işçilərinin informasiya sistemindəki istifadə bacarıqlarını və istifadə olunan sistemin fayda verdiyi sahələri ortaya çıxaracaq bir anket hazırlanmışdır. Anketdə səhiyyə işçilərinin məlumatları ilə yanaşı, informasiya texnologiyaları ilə əlaqədar bilik səviyyələrini ölçən 11, informasiya sisteminin faydaları mövzusunda 19 və xəstəxana informasiya sistemindən istifadə bacarıqları ilə əlaqədar 19 sual var.

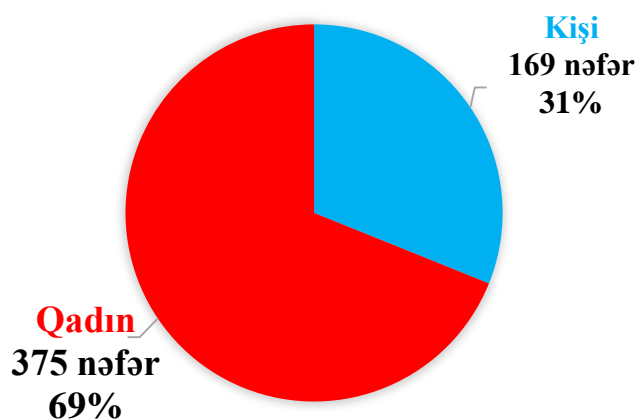
Cədvəl 1.

Araşdırmada istifadə edilən populyasiya və nümunə

	Populyasiya			Nümunə ölçüsü	Nümunə sayı	Paylanan anket sayı	Cavablanan anket sayı	Uyğun olan anket sayı
	Özəl	Dövlət	Toplam					
Tibb bacısı	773	119	892	0,51	161	315	170	162
Həkim	99	8	107	0,06	19	55	50	47
Texnik	213	58	271	0,16	49	70	52	40
Xəstə xidmətləri	203	93	296	0,17	53	200	195	192
Tibbi sekreter	182	0	182	0,10	33	110	105	103
Toplam	1470	278	1748	100	315	750	572	544

Araşdırmaya qatılan səhiyyə işçilərinin 68,9 faizi qadın və 31,1 faizi kişidir (qrafik 1).

Araşdırmada iştirak edən səhiyyə işçilərinin gender üzrə bölünməsi

İştirakçıların 35,3 faizi tibb bacısı, 29,8 faizi həkim, 8,6 faizi texnik, 18,9 faizi xəstə xidmətləri və 7,4 faizi tibbi sekreter olaraq vəzifə yerinə yetirməkdədir (cədvəl 2).

Cədvəl 2.

Araşdırmada iştirak edən səhiyyə işçilərinin vəzifə üzrə payları

Vəzifəsi	Sayı	%
Tibb bacısı	192	35,3
Həkim	162	29,8
Texnik	47	8,6
Xəstə xidmətləri	103	18,9
Tibbi sekreter	40	7,4

Araşdırmaya qatılan səhiyyə işçilərinin böyük bir hissəsinin (70,8%) iş təcrübəsi 10 ildən aşağıdır. Buna paralel olaraq daha aşağı iş stajı olan işçilər ümumi qatılanların 46,7 faizini təşkil edir (cədvəl 3).

Cədvəl 3.**Araşdırmaya qatılan səhiyyə işçilərinin iş stajları üzrə payları**

İş stajı	Sayı	%
≤ 4 il	254	46,7
5-9 il	131	24,1
10-14 il	58	10,7
15-19 il	38	7,0
≥ 20 il	63	11,6

İştirakçıların daha çoxu orta təhsilli (45,4%) və peşə təhsilli (39,2%) məzunlarından ibarətdir. Digər 12,7%-i ali və 2,8%-i rezidentura səviyyəsində təhsil almışdır (cədvəl 4).

Cədvəl 4.**Araşdırmada iştirak edən səhiyyə işçilərinin təhsil səviyyəsi**

Təhsil səviyyəsi	Sayı	%
Orta	247	45,4
Peşə-ixtisas	213	39,2
Ali	69	12,7
Rezidentura	15	2,8

Araşdırmaya qatılan səhiyyə işçilərinin informasiya texnologiyaları haqqında bilik səviyyələrinin qiymətləndirilməsi nəticəsində onların 61,8%-i Office proqramları, 61,2 %-i əməliyyat sistemləri və 59,2%-i kompüter təchizatı mövzusunda özlərinin bilik səviyyəsini yaxşı kimi qiymətləndirirlər. Bununla bərabər məlumat bazası (37,1%), şəbəkə sistemləri (40,3%) və səs yazma və dinləmə cihazları mövzusunda (40,4%) bilik səviyyələrini daha qeyri-kafi görməkdədirlər (cədvəl 5).

Səhiyyə sahəsində işləyənlərin informasiya texnologiyalarından istifadə səviyyələri

	Yaxşı		Kafi		Qeyri-kafi	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ofis proqramları (Word, Excel, və s.)	336	61,8	118	21,7	90	16,5
Kompüter əməliyyat sistemləri	333	61,2	128	23,5	83	15,3
Kompüter hardware	322	59,2	146	26,8	76	14,0
Fotokopiya və çap maşını	310	57,0	117	21,5	117	21,5
Kompüter proqramları	279	51,3	153	28,1	112	20,6
Tele-sekreter	225	41,4	110	20,2	209	38,4
Səs yazma və ya dinləmə cihazı	220	40,4	107	19,7	217	39,9
Network (kompüter şəbəkələri)	219	40,3	141	25,9	184	33,8
Verilənlər bazası (Java, Oracle, Access)	202	37,1	149	27,4	193	35,5

Səhiyyə işçilərinin 52,4%-i çalışdıqları sahə üçün informasiya texnologiyalarının istifadəsinin çox əhəmiyyətli, 22,2%-i isə əhəmiyyətli olduğunu düşünməkdədir. Buna qarşılıq, səhiyyə işçilərinin 12,2%-i çalışdıqları sahədə informasiya texnologiyalarının istifadə edilməsini qətiliklə əhəmiyyətsiz və 5,1%-i sadəcə əhəmiyyətsiz bir fəaliyyət kimi dəyərləndirirlər (cədvəl 6).

Araşdırmada iştirak edən səhiyyə işçilərinin informasiya texnologiyaları istifadəsinin çalışdıqları sahədə əhəmiyyətlik dərəcəsi üzrə yanaşmalar (n = 544)

	n	%
Tamamilə razıyam	285	52,4
Razıyam	121	22,2
Qismə razıyam	44	8,1
Razı deyiləm	28	5,1
Tamamilə razı deyiləm	66	12,1

Anket nəticəsində əldə edilən məlumatlar SPSS paket proqramından istifadə edilərək analiz edilmişdir. Məlumatlarının təhlilində One Way ANOVA testi istifadə edilmişdir. Anketin etibarlılığı isə Cronbach Alpha əmsalına görə hesablanmışdır. Nəticələr etibarlılığı 95%, əhəmiyyətlik səviyyəsi isə $p < 0.05$ dəyərləndirilmişdir.

İKT-nin səhiyyə sahəsində tətbiqi bu sahədə xidmətlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına, lazım olmayan və təkrar edilən müayinə və müalicə proseslərinin aradan qaldırılmasına, müayinə müddətinin azaldılmasına, diaqnostikanın dəqiqliyinin artırılmasına, uzaq məsafədən müayinə aparılmasına və xəstələr haqqında məlumatların yüksəkixtisaslı mərkəzlərə göndərilməsinə və s. şərait yaradır. Bu cür texnologiya əsaslı səhiyyə sisteminin yaradılmasının nəticəsi olaraq Azərbaycan sürətlə rəqəmsallaşdırılmış səhiyyə xidmətləri ilə qabaqcıl regional təcrübəyə çevriləcəkdir.

Hazırda aparıcı şirkətlər tərəfindən elektron tibb sahəsində bir sıra proqram və aparat təminatı hazırlanır. XİS-in tətbiqi xəstəxanaları və tibbi mərkəzləri yeni texnoloji səviyyədə idarə etməyə imkan verir. İKT yeniliklərindən istifadə etməklə müalicənin keyfiyyətini və tibbi xidmətlərin səviyyəsini yüksəltməklə yanaşı, resurslardan istifadənin effektivliyini artırmaq mümkündür.

Tibbi İnformasiya Sistemi yaradarkən tələblər düzgün müəyyən edilməli, daxil olan informasiya axınının həcmi qiymətləndirilməli, texniki-iqtisadi baza təmin edilməli, informasiyanın toplanması və emal edilməsi üçün standartlar seçilməlidir.

XİS-in təhlükəsizliyi məsələsinə gəldikdə, “Kasperski laboratoriyası” xəstəxanaların tibb avadanlıqlarına olan kiberhücumların qarşısını almaq məqsədilə bütün dünyada tibb müəssisələrinin informasiya texnologiyaları infrastrukturunun çatışmazlıqlarını araşdırıb. Hakerlər bu hücumları həyata keçirmək üçün proqram təminatında olan boşluqlar və tibbi informasiyanın əlaqə xətləri vasitəsilə şifrələnməmiş ötürülməsindən istifadə edirlər. Bu səbəbdən tibbi avadanlıqların işlənməsi zamanı onların təhlükəsizliyi məsələlərinə diqqət yetirilməli və avadanlıqları hücumlardan qorumaq üçün onlarda xüsusi proqram təminatı quraşdırılmalıdır. Diaqnostika və müalicə avadanlıqlarında etibarlı şifrələrdən istifadə edilməli, mövcud boşluqların qiymətləndirilməsi üçün sistem işlənilməlidir.

Azərbaycanda elektron qeydiyyat, elektron səhiyyə məlumatları, elektron təsvir və elektron resept kimi xəstəxana informasiya sistemlərinin tətbiqi ilə müxtəlif vacib məqsədlərə nail olmaq olar:

- Xidmətlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması;
- Xidmətlərin əlçatanlığının artırılması;
- Müxtəlif xərclərin optimallaşdırılması;
- Xəstələrin məmnunluğunun artırılması;
- İş vaxtının daha səmərəli bölüşdürülməsi;
- Tibbi informasiya baxımından mühüm önəm daşıyan məlumatların həkimlər tərəfindən əldə edilməsi prosesinin sürətləndirilməsi.

Bunun üçün xidmətyönümlü arxitekturaya uyğun səhiyyə informasiya sistemlərinin Azərbaycanda təşkil olunması zəruridir.

Hazırda bir neçə tibbi müəssisələrdə xəstələr ilə əlaqəli məlumatlar rəqəmsal yolla mübadilə edilir. Amma tibb müəssisələrinin (həkimlərin) informasiya sistemlərini məlumatlar ilə həddən artıq yüklənməsinin nəticəsi olaraq bu məlumatları uzun müddət üçün arxivləşdirmək mümkün deyil. Həmin məlumatların həcmnin çox böyük olması və tibb müəssisələrinin çox böyük hissəsinin həmin məlumatları elektron qaydada arxivləşdirə bilməmələri bunun əsas səbəbidir. Bunların nəticəsi olaraq, tibbi fəaliyyət zamanı bir sıra çatışmazlıqlar müşahidə olunur:

- müəyyən dövr çərçivəsində xəstəliyin gedişatını izləməyin mümkün olmaması;
- beynəlxalq ekspertlərdən mürəkkəb məsələlər barədə rəy almaq üçün proseslərə cəlb edilə bilməməsi;
- xəstələrin tez-tez radioloji müayinələrdən keçməsi və sonda onların radiasiya şüalanmasına daha çox məruz qalma təhlükəsi ilə üzləşməsi;
- müasir bir çox funksiyası olan diaqnostik avadanlıqla aparılan araşdırmalar üzrə videoçəkilişlərdən effektiv şəkildə istifadə edilə bilməməsi.

Buna görə elektron şəkildə həll variantlarının hazırlanmasını, yüksək keyfiyyət ilə hamı üçün əlçatan olan səhiyyə xidmətlərinin göstərilməsini kömək edəcək elektron səhiyyə proqramı yaradılmalıdır. Bu proqramın yaradılmasının əsas məqsədi xəstələrin məmnunluğuna yönəlmiş bir səhiyyə sisteminin formalaşdırılmasıdır. Bu sistemin köməyi ilə pasiyentlər səmərəli və ehtiyaclarına uyğun şəkildə məlumatlandırılacaqdır. Bu elektron səhiyyə proqramının yaradılması icbari tibbi sığorta sahəsində fəaliyyət göstərən dövlət qurumu tərəfindən Səhiyyə Nazirliyi ilə birlikdə ediləcəkdir və onun fəaliyyəti qeyd edilən dövlət qurumlarının bir birləri ilə qarşılıqlı əməkdaşlığı çərçivəsində yerinə yetiriləcəkdir.

Elektron səhiyyə proqramının fəaliyyətini tənzimləyən sənəd (nizamnamə) ilə onun əsas fəaliyyət istiqamətləri müəyyən ediləcək. Həmin istiqamətlər isə Azərbaycan səhiyyə informasiya sisteminin hissələrinin işlənilib hazırlanmasına, idarə

olunmasına və həmin məqsədlərə nail olunmasına gətirib çıxaracaq və bununla bağlı zəruri olan bütün fəaliyyətlər əlaqələndiriləcəkdir.

Dəyişən bir mühitdə elektron səhiyyə proqramı innovativ, etibarlı və yüksək keyfiyyətli həlləri təklif etmək üçün daima inkişafa yönəlmiş fəal tədbirləri öz-özündə cəmləşdirməlidir. Həmin tədbirlərə Avropada, eləcə də Azərbaycanda müxtəlif tərəflər ilə əməkdaşlıq münasibətlərinin qurulması, əməkdaşlıq layihələrində iştirak, yeni layihələrə başlanılması və cəmiyyətin səhiyyə ilə əlaqəli olan mövzularda məlumatlandırılması aiddir.

Proqrama uyğun hazırlanacaq olan səhiyyə informasiya sistemi isə özündə qeyd edilən komponentləri birləşdirməlidir:

- elektron səhiyyə məlumatları;
- elektron qeydiyyat;
- elektron təsvirlər;
- elektron resept.

Səhiyyə ilə əlaqəli vacib informasiyaların hazırlanması üçün baza rolunu oynayacaq həmin məlumatlar pasiyentlərin hüquqlarının etibarlı şəkildə qorunmasına, tibbi xidmətlərinin göstərilməsinə dair müqavilələrin bağlanmasına və icrasına, sağlamlıq vəziyyəti ilə bağlı reyestrlərin, ictimai səhiyyənin və yüksək keyfiyyətli səhiyyə xidmətlərinin təmin edilməsinə və ümumilikdə, səhiyyə infrastrukturunun daha da effektiv şəkildə idarə olunmasına şərait yaradacaqdır.

Hazırda bir çox tibb müəssisələrində tətbiq edilən elektron qeydiyyat sistemləri qarşılıqlı şəkildə inteqrasiya edilmədiyi üçün xəstələrin tibb işçiləri ilə görüş vaxtları və gözləmə siyahıları haqqında məlumatların vahid bir mərkəzdə toplanması və cəmiyyətin bu məlumatlara rahat şəkildə əlçatanlığının təmin edilməsi qeyri-mümkündür. Bunun nəticəsində xəstələrin qəbulu zamanı uzun növbələrin və gecikmələrin yaranması, təyin olunmuş görüş vaxtlarının ötürülməsi kimi problemlər

ortaya çıxır ki, bununla da həkimlərin və xəstələrin vaxt itkisi ilə üzləşməsi və səhiyyə xidmətlərinin keyfiyyətinin aşağı düşməsi halları baş verir.

Qeyd edilən problemlərin aradan qaldırılması üçün mərkəzi elektron qeydiyyat sisteminin formalaşdırılması və hazırda mövcud olan müxtəlif platformalı xəstəxana informasiya sistemlərinin milli səhiyyə şəbəkəsinə inteqrasiya edilməsi nəzərdə tutulur.

Elektron səhiyyə proqramının daxilində bu sahədə standartlar müəyyən edilməsi, Azərbaycanın öz tibbi terminologiyasının hazırlanması, inzibati idarəetmənin təkmilləşdirilməsi, istifadəçilər üçün köməyin göstərilməsi və standartlaşdırma ilə əlaqəli digər məsələləri özündə toplayan tədbirlər icra ediləcəkdir.

Standartlaşdırma sisteminin formalaşdırılması üçün milli və beynəlxalq təsnifatlar, nomenklaturalar və standartlardan istifadə etməklə, elektron səhiyyə proqramının çərçivəsində fəaliyyət göstərəcək standartların və təsnifatların nəşriyyat mərkəzi yaradılacaqdır. Həmin mərkəz tibbi təsnifat və standartları dərc edən mərkəzi qurum rolunu oynayacaqdır. Mərkəz növbəti bir neçə il ərzində elektron tibbi qeydiyyat sistemində istifadə olunması nəzərdə tutulan bütün standart, təsnifat və nomenklaturaları dərc edəcəkdir. Bundan əlavə olaraq, interfeys təlimatları və elektron tibbi qeydiyyat istifadəçiləri haqqında məlumat da Mərkəz tərəfindən təmin ediləcəkdir.

Elektron resept sisteminin tətbiq edilməsi nəticəsində mövcud olan vəziyyəti köklü şəkildə dəyişmək mümkün olacaqdır. Hazırda reseptlər həkimlər tərəfindən kağız daşıyıcılarda əl ilə yazılmaqla təqdim olunur. Həkimlər bundan əlavə olaraq, yazdıqları reseptlərin növünü və sayını özündə əks etdirən hesabatlar hazırlayırlar ki, bu vaxt itkisinin qarşısını elektron hesabatlar alacaqdır. Xəstə kağızda yazılan resepti əczaçıya təqdim edir və əczaçı isə resepti öz məlumat sisteminə daxil edir ki, bu da ayrı bir vaxt itkisidir və bu prosesdən sonra əczaçı müvafiq dərmanları təqdim edir. Bundan başqa pasiyentlərin əl ilə yazılmış kağız resepti itirmək kimi və ya bu reseptlər yararsız

hala düşməsi kimi hallar da yarana bilər ki, bu zaman xəstələr öz həkimləri ilə görüş təyin etmək məcburiyyətində qalırlar.

Elektron resept sisteminin tətbiq edilməsi məqsədi ilə elektron səhiyyə proqramı çərçivəsində elektron reseptin standartları işlənib hazırlanacaqdır. Bütün əczaçılıq və tibb müəssisələrinin elektron resept sisteminə inteqrasiyası təmin ediləcək, həkimlər isə pasiyentin unikal elektron fərdi identifikasiya nömrəsinə uyğun elektron resept tərtib edib mərkəzi elektron tibbi qeydiyyat sisteminə göndərəcəklər. Bundan sonra xəstə istənilən əczaçıya müraciət edilərək istər şəxsiyyət vəsiqəsini, istərsə də elektron resept nömrəsinə təqdim etməklə və həmin məlumatların əczaçı tərəfindən rəqəmsal resept sistemində yoxlanılması ilə tələb edilən dərman preparatlarını əldə ediləcəkdir.

Tibbi xidmətlərin planlaşdırılması və tibbi sahədə inzibati idarəetmə bu addımların nəticəsində təkmilləşəcəkdir. Yeni sistem ortaya çıxacaq problemləri aşkar edilməsinə, daha təkmilləşmiş statistik məlumatların hazırlanmasına, xəstələrin tibbi qeydiyyat məlumatlarının real və tam xülasəsini əldə etməyə şərait yaradacaq, xəstələrin qəbul proseslərinin sadələşdirilməsinə, müayinlərin və müalicələrin daha da dolğun aparılmasına imkan verəcəkdir.

Həkimlər elektron tibbi qeydiyyat sisteminin tətbiq edilməsi nəticəsində xəstələrin sağlamlıq durumlarına aid olan məlumatları daha operativ əldə edəcəklər ki, nəticədə xəstələr daha obyektiv, sürətli, səriştəli və dəqiq tibbi xidmətlər ilə təmin ediləcəklər. Həkimlərin iş prosesində vaxtlarından daha səmərəli istifadə etməsinə və sənədləşmə prosedurları sadələşməsinə şərait yaranacaqdır. Bir çox izafi xərclər artıq aradan qaldırılacaqdır. Elektron resept sisteminin tətbiqi ilə tibbi prosedurlara dair məlumatların tənzimlənmiş dövriyyəsinə, daha effektiv şəkildə idarə edilməsinə və proseslərin izlənməsinə şərait yaranacaqdır. Bunların nəticəsi olaraq proqnozlar 2020-ci ildə dövlətimizin büdcə xərclərinə təxminən 60 milyon manat qənaət ediləcəyi göstərilir. Yuxarıda qeyd edilənlərin həyata keçirilməsi üçün 2020-ci ilədək 276 milyon manat investisiya qoyulmasının lazım olacağı proqnozlaşdırılır.

Bu yolda müəyyən risklər də vardır ki, bunlara elektron sistemlərin fəaliyyətinin müvafiq dövlət və özəl təşkilatlar ilə lazımi şəkildə əlaqələndirilməməsi, tibbi müəssisələrinin bu proqramda göstərilən sistemlərin tətbiqinə hələ də hazır olmaması, maliyyə çatışmazlıqlarının olması və resurslardan düzgün istifadədə edilməməsi aid ola bilər.

2.3. İnnovasiya layihələrinin idarə edilməsində müasir metodlardan istifadə

Bazar iqtisadiyyatının sürətlə dəyişən rəqabət mühitində şirkətlərimizin məhsullarını, xidmətlərini və istehsal üsullarını davamlı olaraq dəyişdirmələri və yeniləmələri lazımdır. Bu dəyişdirmə və yeniləmə əməliyyatı "isə innovasiyadır". İnnovasiya, yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsul, xidmət və ya istehsal əldə etmək üçün üsulları inkişaf etdirmək və bunu ticarətdən gəlir əldə edəcək hala gətirmək üçün həyata keçirilən bütün prosesləri əhatə edir. Yeni yaxşılaşdırılmış məhsul, xidmət və ya istehsal üsulu inkişaf, yeni düşüncələrdən irəli gəlir. İnnovasiya davamlılığı olan bir fəaliyyətdir. Bu səbəblə, ortaya atılan yenilik , inkişaf etdirilərək firmaya rəqabət gücü qazandıracaq şəkildə satışa çıxarılan məhsul xidmət və yeniliklərin təkrar qiymətləndirilməsi və yeni gəlirlər əldə etmək üçün proqramlaşdırılaraq istifadə edilməsi lazımdır

İnnovasiyanı kəşfdən ayıran ən yaxşı nümunələrdən biri Türk Texnologiya Vəqfi tərəfindən verilmişdir;

"SINGER. Isaac SINGER, tikiş maşınını icad edən adam deyil. Tikiş maşınını 1846-cı ildə, Bostonlu bir ixtiraçı Elias Howe kəşf etdi. Amma icadını innovasiyaya çevirməyi bacara bilməyən Howe, həm kəşf etdiyi maşına adını vermədi, həm də bundan milyardlarla dollar qazanmaq şansını itirdi. Bu işi bacaran Singer, dünyanın hər tərəfində tikiş maşını deyilincə ağıla gələn marka və ad oldu. Kəşflər və patentlər innovasiya üçün böyük fürsətlər yaradır amma təşəbbüskardan gözlənilən kəşf etməsi

deyil, innovasiya etməsidir. Çünki ancaq o zaman bazar payını və gəlirliliyini artırıb rəqabət gücünü yüksəldə bilər.

Innovasiya etmək vacibdirmi?

Firmalar, mövcudluğunu davam etdirmək və rəqabət güclərini artırmaq üçün innovasiya etməlidir. Xərclərin çoxalması, məhsul və xidmət keyfiyyətinin azalması, yeni məhsul və xidmətlərin inkişaf etdirilməsi ilə müxtəlifliyə gedilməsi kimi zərurətlər innovasiyanı yaratmağa sövq edən proseslərdir. Beləcə yeni bazarlara girmək və var olan bazar payını artırmaq mümkün ola bilər.

Innovasiya, iqtisadi inkişafın, artan məşğulluğun və yüksək həyat keyfiyyətinin açarıdır. Bütün sektorlarda fəaliyyət göstərən hər cür firmanın bütün iş sahələrində innovasiyaya ehtiyacı vardır. Innovasiyanın, isə innovasiya olaraq adlandırılı bilməsi üçün "firma üçün yeni" olması kifayətdir. Məsələn, tekstil sektorunda fəaliyyət göstərən bir firma, yuyulanda qırışmayan bir parça istehsal edə bilər, bir restoran kompüter nəzarətli sifariş və ödəniş sistemində keçə bilər, bir səyahət agentini online sifariş və məlumat xidməti ilə müştərilərinə xidmət verməyə başlaya, bir məhsulun təslim müddətini qısaltmaq və ya bir xidmətin təqdim edilmə keyfiyyətini artırmaq üçün keyfiyyət standartları tətbiq olunmağa başlanarsa, bir istehsal firması tam zamanında istehsal texnikalarını istifadə edərək istehsal sistemini yenidən təşkil edə bilər.

Yuxarıdakı nümunələrdə bəhs etdiyimiz kimi, xəstə təhlil nəticələrini internetdən verən xəstəxana, qırışmayan parçanı, məhsuldar pomidor toxumlarını və omeqa 3lü yumurta çıxarıb satan firmalar digər xəstəxanalara və firmalara görə rəqabət üstünlüyü qazanırlar. Yəni bu cür xidmət və məhsulların alıcıları və istifadəçiləri, rəqib mövqedəki digər xəstəxanaların və firmaların yerinə bu xəstəxanaya və firmaları seçirlər. Bu səbəbdən bu xəstəxana və firmalar daha çox müştəri cəlb edər daha çox məhsul satar və daha böyük gəlir əldə edirlər. Beləcə daha sürətli inkişaf edirlər, daha çox insana iş imkanı yaradırlar. Məhsullarını daxili bazarda satmaqla kifayətlənməyib ixrac da edirlər. Bu da işlərini daha da böyütmək və öz ölkələrinin inkişafına şərait yaradır.

Innovasiyaların tətbiq olunduğu sahənin miqyası ilə əlaqədar olaraq iki

kateqoriyaya bölmək olar.

- 1) makroinnovasiyalar,
- 2) baza innovasiyaları

Makroinnovasiyalar – iqtisadiyyatda və iqtisadiyyatın bütün sahələrində bütövlükdə cəmiyyətdə köklü dəyişikliklər yarada bilən yeni məhsullar və texnologiyaların istehsalına (məsələn, elektrik, mikroelektronika, şanvari rabitə) işıq yandıran lampa funksiyasını yerinə yetirir.

Baza innovasiyaları – birlikdə tətbiq edildikdə texnoloji inkişafa güclü çəkildə təkan verə bilən müxtəlif innovasiyalardır. (məsələn, qaz-turbin mühərrikləri, transformatorlar, biotexnologiyalar). İnnovasiya - modifikasiyaları bütövlükdə texnoloji faliyyət prosesinə təsir etmək üçün kifayət qədər radikal çərçivədə deyildir. Bunlar daha çox biznesin inkişafı üçün müxtəlif imkanların vacib tərkib hissələridir.

İdeyaların yaradıcı şəkildə istehsalının ümumi prinsiplərinin əsasını müəssisədə yaradıcılığın stimullaşdırılması metodları təşkil edir. Ona görə ki, birinci addım qiymətləndirmə və tənqid prosesi yaradıcılığın qarşısını asanlıqla ala bilər. İdeyaların yoxlanılması mərhələsi onların dəyərləndirilib qiymət verilərək aralarından ən yaxşı olan ideyanın seçilməsi mərhələsindən ayrılmalıdır. İkinci addım, ideyaların yaradılaraq həyata keçirildiyi qruplarda müxtəlif xarakterlərin olmasını təmin etməkdir. Çünki informasiyanın, təcrübənin və ya ekspert ixtisasının hədsiz çoxluğu yaradıcılığa mane olur. Üçüncü addım, bu qruplarda aqressiv üstünlüyə malik, öz fikrini sırımağa meyilli işçilər iştirak etməməsinə fikir vermək lazımdır. Dördüncüsü, böyük qruplarda əlaqələndirmə problemləri yaranır, kiçik qruplar isə idarə edicilərdən çox asılı olurlar. İnnovasiya qrupundakı işçilərin optimal sayı təqribən on iki nəfər olmalıdır. Beşincisi, qrupun əsas innovasiya fəaliyyətinin nəticələri iş şəraitinin necə olmasından asılıdır. Bu zaman rahatlıq, xeyirxahlıq və sakitlik şəraiti, kənar müşahidəçilərin olmaması tələb edilir.

Novator işçilərin və onların fəaliyyətinin nəticələri yalnız uzunmüddətli perspektivdə dəyərləndirilə bilər. İnnovasiya fəaliyyətlərini idarə edən menecerlər müfəssəl və sərt nəzarətə yanaşmamalıdırlar.

Bir ölkədə nə qədər çox innovasiya edən müəssisə varsa, o ölkənin insanların həyat keyfiyyəti və rifahı o qədər yüksəkdir, daha yaxşı xidmətlərdən yararlanır və çox daha yüksək gəlirlər əldə edirlər. Eyni zamanda ölkənin də rəqabət gücü artır. Bunun mənası isə, o ölkənin digər ölkələrə görə daha güclü bir mövqeyə yüksəlməsidir.

Dünya İqtisadi Forumunun etdiyi rəqabətçilik araşdırmalarına görə son illərin rəqabət gücü ən yüksək ölkəsi Finlandiya, innovasiyaya etdiyi sərmayə, güclü bir iqtisadiyyat və həyat səviyyəsi yüksək bir cəmiyyət yaratmağı bacardı. Finlandiya hökuməti, təxminən 20 il əvvəl innovasiyaya böyük həcmdə kapital ayırmağa və innovasiyanı təşviq edən bir mühit yaratmağa başladı. Bu investisiyalar, iqtisadi durğunluq dövrlərində belə azalmadı. Böhrandan dərhal sonra əhatəli bir milli təhsil və araşdırma proqramı başlandı. Bu proqramın bir şərti olaraq universitetlər və şirkətlər arasında güclü bir şəbəkə quruldu. Beləliklə əkinçiliyə söykənən iqtisadiyyat, yerini sürətlə sənayeyə söykənən iqtisadiyyata, daha sonra innovasiya iqtisadiyyatına buraxdı. 2000-ci illərdə, informasiya texnologiyaları sektoru Finlandiya iqtisadiyyatının aparıcı gücü halına gəldi. Bunun yanında, metal və mühəndislik sektorları ilə meşə məhsulları sənayesində də innovasiyaya söykənən rəqabətçilik dövlət tərəfindən dəstəklənirdi. Nəticədə, 1985-ci ildə adam başına düşən milli gəlir 10.470 dollar olan, 2004-cü ildə 29.000 dollara çatdı. [20;83]

İnnovasiya fəaliyyəti üçün innovasiya cəmiyyəti formalaşdırılması prosesi ən əlverişli zonadır və o, bir neçə fərqləndirici xüsusiyyətlərə sahibdir:

1. Yüksək dərəcədə təşkil edilmiş və maliyyələşdirilmiş təhsil, elm və tədris
2. Şəxsiyyətin, qrupun və təşkilatın yaradıcılıq potensialına doğru meyli edib inkişafı təmin etmə
3. Yeni biliklərin yaradılmasının və yayılmasının inkişaf etmiş infrastrukturunun işlənilməsi.

İnnovasiya cəmiyyətinin fəaliyyətini həyata keçirmək üçün innovasiyanın növlərini aydınlaşdırmaq.

1) Məhsul innovasiyası - Yeni və ya xüsusiyyətləri ya da istifadə məqsədləri baxımından əhəmiyyətli ölçüdə inkişaf etdirilmiş, yaxşılaşdırılmış bir mal və ya xidmətin bazara təqdim edilməsidir. Bu texniki xüsusiyyətlərdə, parçalarda və daşdığı, məskun proqramda, istifadə asanlığından və ya digər funksional xüsusiyyətlərdə əhəmiyyətli yaxşılaşdırmağa daxildir.

Müəssisə tərəfindən bazara təqdim edilən, əllə tutulub gözlə görülən obyektlər məhsul olaraq adlandırılır. Bir müəssisənin fərqli bir məhsul istehsal etməsi və bunu bazara təqdim etməsi məhsul innovasiyası adlanır. Ancaq müəssisələrin məhsul innovasiyasını həyata keçirtmək üçün mütləq deyil ki, yeni məhsul istehsal olunsun. Var olan məhsullarını daha yaxşı, daha keyfiyyətli, daha üstün xüsusiyyətlərdə istehsal etsələr məhsul innovasiyası etmiş olurlar.

Yuxarıdakı nümunələrdə bəhs etdiyimiz, parça, pomidor toxumu və yumurta bir məhsuldur. Bunların, bazardakı digər parçalardan, pomidor və toxum və yumurtalardan fərqli olacaq şəkildə inkişaf etdirilib istehsalları ilə edilən da məhsul innovasiyasıdır. Yəni, qırışmayan parça, daha məhsuldar və xəstəliklərə davamlı pomidor toxumu və cazibədar qablarda satılan omega 3lü yumurtalar ayrı-ayrı bir məhsul innovasiyadır.

2) Xidmət innovasiyası - Müəssisə tərəfindən bazara təqdim edilən əmtəələr xidmət olaraq adlandırılır. Müəssisələr, həm məhsul, həm də xidmət təklif bildikləri kimi, yalnız məhsul və ya yalnız xidmət təqdim edə bilirlər. Məsələn, xəstəxanalar və otellər ümumiyyətlə yalnız xidmət təqdim edirlər. Amma restoranlar həm xidmət həm də məhsul də təqdim edirlər (yeməklər onların məhsullarıdır). Bir kompüter istehsalçısı məhsul təklif edir, kompüter onun məhsuludur. Amma satdığı kompüteri evimizə qədər təslim edərsə və ya daha sonra bunun baxımını və təmiri etsə xidmət təqdim etmiş olur.

Bir müəssisənin yeni, fərqli bir xidmət inkişaf etdirib bunu müştərilərinə təqdim etməsi xidmət innovasiyasıdır. Məhsul innovasiyasında olduğu kimi, xidmət innovasiyasında da daha əvvəl təqdim edilməyən bir xidməti təqdim etmək şərt deyil. Təqdim edilməkdə olan xidmətləri daha çox müştəri cəlb edəcək şəkildə dəyişdirmək və fərqliləşdirmək xidmət innovasiyası adlanır.

Bir xəstəxananın xəstələrinə müayinə nəticələrini internet üzərindən təqdim etməsi bir xidmət innovasiyasıdır. Beləcə, xəstələrinin işini asanlaşdırmış, müayinə nəticələrini almaq üçün xəstəxanaya getmə zəhmətindən xilas edir. Belə bir xidmət təqdim etdiyi üçün də, uzaq məsafələrdə oturan ya da işləri çox sıx olan xəstələr, bu xidməti təqdim etməyən digər xəstəxanalara getmək yerinə, o xəstəxanaya getməyi üstün tuturlar.

3) Proses innovasiyası - yeni və ya əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etdirilmiş təkmilləşdirilmiş istehsal və ya paylama üsulunun tətbiq olunmasıdır. Proses innovasiyası, vahid istehsal və ya çatdırılma xərclərini azaltmaq, keyfiyyəti artırmaq təslim etmək üzrə nəzərdə tutulur.

İstehsal üsulları, mal və xidmət istehsal etmək məqsədiylə istifadə edilən texnika, təchizatı və proqramları əhatə edir. Yeni istehsal üsullarına nümunələr; bir istehsal xəttində yeni avtomatlaşdırma təhcizatının tətbiq olunması ya da məhsulu inkişaf etdirmək üçün kompüter dəstəklidizayn reallaşdırılmasıdır.

Çatdırılma üsulları, firmanın logistikanın ilə əlaqədar olub, vəsaitlərin olması, vasitə vəsaitləri firma içində təsisi və ya son məhsulların təslimi məqsədinə istiqamətli təchizat, proqram və texnikaları əhatə edir. Yeni bir çatdırılma üsuluna nümunə kimi barkotlu və ya aktiv RDT (Radio Frekans Diaqnozu) ilə mal-monitorinq sistemini göstərmək olar.

Proses innovasiyası, xidmət yaradılması və tədarükü ilə bağlı yeni əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etdirilmiş üsulları daxildir. Buna nümunələr; nəqliyyat xidmətlərində GPS (qlobal yerləşdirmə sistemi) izləmə cihazlarının istifadəsi, bir səyahət zamanı yeni bir sisteminin tətbiq olunması və bir məsləhət firmasında layihələrin idarə olunması üçün yeni texnikaların inkişaf etdirilməsidir.

Proses innovasiyası, satınalma, mühasibat, hesablama kimi köməkçi dəstək fəaliyyətlərindəki yeni və ya əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılmış proqram, təchizat və texnikaları da əhatə edir. Yeni informasiya və kommunikasiya texnologiyasının tətbiqi (İKT) innovasiyanın idarə eiləsini asanlaşdırır.

4) Marketing innovasiyası - Məhsul dizaynında və ya paketində, məhsul yerləşdirməsinin qiymətləndirməsində əhəmiyyətli dəyişikliklər ehtiva edən yeni bir marketing üsulunun tətbiq olunmasıdır.

Məhsul və xidmətlər bazara təqdim edilmək məqsədiylə inkişaf etdirilir və istehsal olunur. Daha çox müştəri cəlb edə bilmək üçün, məhsul və xidmətlər fərqli və yeni dizaynların, qabların və marketing üsullarının inkişaf etdirilib istifadəsi marketing innovasiyası olaraq adlandırılır.

Marketing innovasiyasına bir nümunə olaraq İnternet üzərindən yemək sifarişi alıb bu sifarişlərin müştərilərə çatdırılmasını verə bilərik.

5) Təşkilati İnnovasiya - Firmanın iş tətbiqlərində, iş yeri təşkilatında və ya xarici əlaqələrində yeni bir təşkilati üsulun tətbiq olunmasıdır. Müəssisələr ancaq xidmətlərini və məhsullarını inkişaf etdirib innovasiyanı həyata keçirmiş sayılmazlar. Bir müəssisənin rəqabət üstünlüyü ələ alması və onu qoruya bilməsi üçün iş üsullarını inkişaf etdirməsi, və yeniləməsi lazımdır. Bu, inkişaf və yeniləmə fəaliyyəti təşkilati yenilik olaraq adlandırılır.

Məsələn bir firmanın Yaponlar tərəfindən 1990-cı illərdə inkişaf etdirilən "davamlı yaxşılaşdırma" (Kaizen) üsulunu istifadə etməsi bir təşkilati innovasiyadır. Bu üsula görə, bir firmadakı bütün işçilər etdikləri işlə əlaqədar prosesləri yaxşılaşdırma mövzusunda söz sahibidir və davamlı olaraq bu yaxşılaşdırma fikirlərinin üzərində düşünərlər. Yaxşılaşdırma fikirləri idarəçilər tərəfindən dəyərləndirilir və uyğun olanlar tətbiqə qoyular. Bu üsul sayəsində başda Yapon firmaları olmaq üzrə, dünya daxilində sektorunda lider bir çox firma ən aşağı xərc və ən yüksək keyfiyyətlə istehsal edib rəqiblərinə qalib gəlməyi bacarmışlar. Bunun bir nəticəsi olaraq da davamlı böyüyüb məşğulluq yaradaraq ölkə iqtisadiyyatlarına və cəmiyyətlərinə gəlir gətirirlər.

FƏSİL III.

AZƏRBAYCANDA İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARI SAHƏSİNDƏ İNNOVASIYA LAYİHƏLƏRİNİN PERSPEKTİV İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Azərbaycanın sənayesində informasiya texnologiyaları layihələrinin tətbiq miqyasının genişləndirilməsi və keyfiyyətin yüksəldilməsi istiqamətində reallaşdırılan tədbirlər, Strateji Yol Xəritəsi.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri”nin təsdiq etməsi və bununla ortaya çıxan məsələlər barəsində 2016-cı il 16 mart tarixli 1897 nömrəli Sərəncamı ilə müəyyən edilmiş vəzifələrin həyata keçirilməsi məqsədilə “Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” hazırlanmışdır.

Strateji Yol Xəritəsi ölkəmizdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişaf potensialının artırılmasına, iqtisadiyyatın əsasən rəqəmsallaşdırılması üçün İKT infrastrukturunun təkmilləşdirilməsinə, informasiya texnologiyaları xidmətlərinə olan tələbatın daxili mənbələr hesabına effektiv şəkildə qarşılınmasına və dövlət sektorunun fəaliyyətində İKT-nin tətbiqi ilə səmərəliliyin daha da artırılmasına istiqamətlənərək, telekommunikasiya sektorundakı yeni imkanları nəzərə alaraq hazırlanmışdır.

Strateji Yol Xəritəsi üç dövr üçün planlanmışdır. Bu planlanma qısa, orta və uzunmüddətli dövrləri əhatə edir:

- 2020-ci ilədək strateji baxış və tədbirlər planı,
- 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxış,
- 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün hədəf baxışdan ibarətdir.

Həmin Strateji Yol Xəritəsində 2020-ci ilədək müəyyən edilmiş məqsədləri əldə etmək üçün 3 strateji hədəf və 10 prioritet müəyyən edilmişdir.

Strateji Yol Xəritəsi ilə innovasiya layihələrinin tətbiqinin genişləndirilməsində səmərəli yolların yaradılması və onların inkişaf etdirilməsi planlaşdırılıb. Ümumdünya elektron məkanına Azərbaycanın daha sürətlə daxil olması, inteqrasiyası, iqtisadi və sosial fəaliyyətin fərqli formalarının inkişafı, informasiya bazarının yaradılması, iqtisadiyyatın fərqli sahələrində effektivliyin artırılması, xidmət və məhsulların keyfiyyətlərinin daha da yüksəldilməsi və ümumilikdə, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişaf etdirilməsi yolunda vacib addımlar atılmışdır.

2025-ci ilədək Azərbaycanın cari imkanları və güclü tərəfləri ilə texnologiya sektorunun perspektivinə yanaşması ölkəmizin informasiya texnologiyaları və telekommunikasiya infrastrukturunu daha da gücləndirmək, həmin sahədə edilən bütün xidmətləri genişləndirmək və bütün hərəkəsi həmin xidmətlərdən istifadə etməyə çağırmaqdan ibarətdir. 2025-ci ildən daha sonrakı dövrdə günlük həyatımızda istifadə edilən xidmətlərin daha irimiqyaslı tətbiq edilməsi ilə regionun qabaqcıl texnologiya əsaslı bir ölkəyə çevirmək həmin strateji baxışın ardı olaraq ən əsas prioritetlərdəndir. Bu səbəbdən ölkəmizdə böyük əhatə dairəsinə malik olan yüksəksürətli və genişzolaqlı infrastrukturun inkişafı planlaşdırılır. Həmin məqsədə çatmaq üçün isə 2020-ci ilə kimi aşağıda verilən üç strateji hədəfə nail olmaq planlaşdırılır:

- informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının və idarəetmə strukturlarının gücləndirilməsi;
- sosial mühitin və hökumətin rəqəmsallaşdırılması;
- sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətində əməliyyat səmərəliliyinin və məhsuldarlığın və artırılması.

İnformasiya texnologiyalarında olan inkişafın nəticəsi olaraq iqtisadiyyatda ortaya çıxan müasir çağırışlar, ümumən, iqtisadi fəaliyyətdə olan bütün subyektlərdən adekvat reaksiya tələb olunur. İnformasiya texnologiyaları həmin səbəbdən dolayı sahibkarlıq fəaliyyətinin məhsuldarlığının artırılmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir. Elektron idarəetmə sistemləri, elektron ödəmələr və s. kimi informasiya texnologiyalarına dayanan modellərin tətbiq edilməsi sahibkarlıq fəaliyyətində

şəffaflığın artırılması ilə yanaşı, həmin sahibkarların inzibati xərclərinə qənaət etmələrinə və öz işlərinə səmərəli şəkildə nəzarət edə bilmələri üçün daha effektiv şərait yaradır. Beləliklə, ölkəmizdə İKT infrastrukturunun genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi ilə rəqəmsal iqtisadiyyata keçid daha da çevik olacaqdır.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın yaradılması və onun davamlı inkişafına əldə saxlamaq üçün həmin sahədə yeni, müasir tələblərə cavab verəcək, səmərəli tənzimləmə mexanizmi yaradılmalıdır. Eyni zamanda, genişəhatəli nağdsız əməliyyatların aparılması və elektron xidmətlərin göstərilməsi üçün elektron ödəniş strukturu kifayət edəcək dərəcəyə çatdırılmalı, ödənişləri edəcək olan subyektlərin milli ödəniş sistemində inteqrasiyası daha da artırılmalı və onların rəqəmsal iqtisadiyyata tam adaptasiya təmin olunmalıdır.

Rəqəmsal iqtisadiyyat daxilində biznes fəaliyyətlərinin bütün mərhələlərinin rəqəmsal mühitə inteqrasiya edilməsi monitorinqə və şəffaflığa şərait yaradaraq həmin sahələrdə vergi nəzarətinin gücləndirilməsinə, kölgə iqtisadiyyatının qarşısını alaraq büdcəyə daxilolmalarının artırılmasına, həmçinin banklarda likvidliyin yüksəldilməsinə səbəb olur.

Beynəlxalq təcrübələrdə böyük istehlakçı kütləsinin ödənişlərinin elektron sistemə keçməsinə təmin etmək üçün bir sıra stimullaşdırıcı tədbirlər ilə yanaşı, nağd şəkildə edilən ödənişlərə yuxarı hədd təyin etməklə onların məhdudlaşdırırlar. Vergi yığımlarının ödənilməsi zamanı ödənişlərin yalnız nağdsız şəkildə alınması şəkildə fərqli üsullar istifadə olunur.

Azərbaycanda mövcud olan ödəniş infrastrukturunu elektron ödəniş edən subyektlər üçün müəyyən xidmətlər təklif etsə də, hal-hazırda həmin xidmətlərin istifadəsi arzu edilən səviyyədə deyil. Belə ki, ölkəmizdə həyata keçirilən ödəniş əməliyyatlarının toplam 8% (bankomatlardan nağd şəkildə pulların çıxardılması istisna olaraq, digər kart əməliyyatları) nağdsız şəkildə həyata keçirilir. Buna müqayisə üçün Türkiyədəki vəziyyətə baxsaq, həmin göstərici 51% təşkil edir. Belə bir nəticənin əldə edilməsində məhdudlaşdırıcı və stimullaşdırıcı tədbirlər ilə bərabər, ordakı bankların dövlət və ya özəl təşkilatlar ilə effektiv şəkildə əməkdaşlıq etmələri önəmli rol oynayır.

Bu prioritetin içindəki tədbirlərin reallaşdırılması üçün Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi; Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı; Azərbaycan Respublikası Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası; Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi ölkə çərçivəsində fəaliyyətdə olan mobil operatorlar və bütün ödəniş sistemləri strukturunda iştirakı olan digər subyektlər ilə birlikdə işçi qrup yaradılacaqdır. Həmin işçi qrupu özünün fəaliyyəti çərçivəsində elektron ödəniş sistemlərinin tətbiqində beynəlxalq təcrübələrin və onların ölkəmizdə tətbiq edilmə perspektivlərini araşdıracaq və ona uyğun müəyyən təkliflər hazırlayacaqdır.

Həmçinin, həmin işçi qrupu elektron iqtisadiyyata keçid ilə əlaqəli vacib infrastrukturun formalaşmasına və səmərəli tənzimləmə metodlarından istifadəyə üstünlük verərək, ödəniş infrastrukturunun texniki inkişafı etməsi ilə bərabər cəmiyyətin elektron ödəniş əməliyyatları haqqında məlumatlılıq səviyyələrinin yüksəldilməsi yolunda da müəyyən tədbirlər reallaşdıracaqdır.

İşçi qrupda qeyd olunan tərəflər, həmin qrupun fəaliyyətini təmin etmələri üçün öz səlahiyyətlərinə müvafiq olaraq lazım olan şəraiti yaradacaqlar. Hətta, tələb olunarsa kənar ekspertlərin köməyindən belə istifadə etmək üçün uyğun addımlar atacaqdır.

Bu işçi qrupun həyata keçirdiyi araşdırmaların son nəticələrinə dayanaraq, elektron ödənişlə ilə əlaqəli qanunvericiliyimizdə müəyyən dəyişikliklər edilməsi istiqamətində öz təkliflərini irəli sürəcəklər. Həmin dəyişikliklərin ən əsas məqsədi isə elektron ödəniş infrastrukturunun inkişaf etməsi üçün lazım olan şəraitin yaradılmasıdır. Yaradılmış işçi qrupun irəli sürdükləri təkliflər, əsasən, qeyd edilən istiqamətləri tamamlayacaqdır:

- banklar tərəfindən mobil və onlayn xidmətlərin faydalılıqlarının böyüdülməsi üçün müəyyən stimulların yaradılması (məsələn: dövlət tərəfindən bir sıra xidmətlərin ödənişsiz şəkildə təklif olunması);
- pul köçürmələri istiqamətində hüquqi çərçivənin və tənzimləmənin yenilənməsi (məsələn: elektron ödəniş fəaliyyətinin etmələri üçün mobil operatorlara lisenziyaların verilməsi);

- köçürmələr vaxtı məlumatların yoxlanılması üçün bankların arasında məlumatların mübadiləsini aparan sisteminin daha effektiv və sürətli fəaliyyəti;
- mobil və onlayn edilən ödənişlərin dəstəklənməsi və həmin ödənişlərin təhlükəsizliklərinin təmin edilməsi üçün elektron imzanın, həmçinin mobil imzanın istifadə edilməsinin genişləndirilməsi.
- milli ödəniş sistemi ilə elektron interfeyslərin inteqrasiya edilməsi (məsələn: bank hesabları ilə milli ödəniş sistemi arasında inteqrasiyanı gücləndirməklə, kommunal xərc ödənişlərinin böyüdülməsi);
- hüquqi bazanın onlayn ödənişi təmin edənlər üçün təkmilləşdirilməsi.

Qeyd olunan işçi qrupu əhalinin və biznes qurumlarının elektron ödənişlərdən daha çox istifadə etməsi üçün təşviqədi tədbirlərin və stimullaşdırıcı yerinə yetirilməsi üçün müvafiq addımları müəyyən edəcəkdir. Eyni zamanda həmin addımlar atılan zaman aşağıdakıları diqqətdən keçirəcəkdir:

- əhalinin elektron ödənişlərə maraqlarının artması üçün bankların “xüsusi təkliflər və fərqli qiymətlər” formatı altında qiymət fərqi reallaşdırılması üçün dəstəklənəcəkdir;
- medianın istifadəsi ilə elektron edilən ödənişlərin üstün tərəfləri haqqında cəmiyyətin maarifləndirilməsinin artırılması (məsələn: nağd pulu vətəndaşlar üzərlərində daşdığı zaman əlavə olaraq bəzi riskləri də daşdıqları ilə bağlı reklamlar) – belə tədbirin reallaşması zamanı işçi qrupu ictimai maarifləndirici kampaniyalar üçün optimal formaları reklam şirkətləti ilə bir yerdə təhlil etməklə müəyyən qərarlar qəbul olunacaqdır;
- elektron ödənişləri sahibkarlıq subyektlərinin də geniş surətdə tətbiq etmələri üçün məhdudlaşdırıcı və stimullaşdırıcı müəyyənləşdirilməsi (məsələn: elektron ödəniş edilən zamanı qoyulan komisyona haqları üzərində müəyyən limitlərin tətbiq edilməsi və ya stimulaşdırıcı bonusların verilməsi, həmçinin nağd ödənişlər üzərində maksimal bir həddin qoyulması);

Ölkəmizdə elektron ödənişlərin geniş miqyasda tətbiq edilməsi ilə “kölgə” iqtisadiyyatının həcmi fərqlənəcək dərəcədə azaldaraq, ödənişlərin qeydiyyatının aparılmasına, əlavə dəyərin tam olaraq rəsmiləşdirilməsinə və daxil olan vergilərin artırılmasına böyük bir zəmin yaradacaqdır. Həmin prioritetin icrası ilə hesablaşmalarda, ticarət əməliyyatlarında, ümumən maliyyə sistemində olan şəffaflığı kəskin sürətdə artıracaqdır. Beləliklə 2020-ci ildə ölkəmizin real ÜDM-i birbaşa olaraq 40 milyon manat, dolayısı olaraq isə 15 milyon manat, toplamda isə, 55 milyon manat artacağı proqnoz edilir.

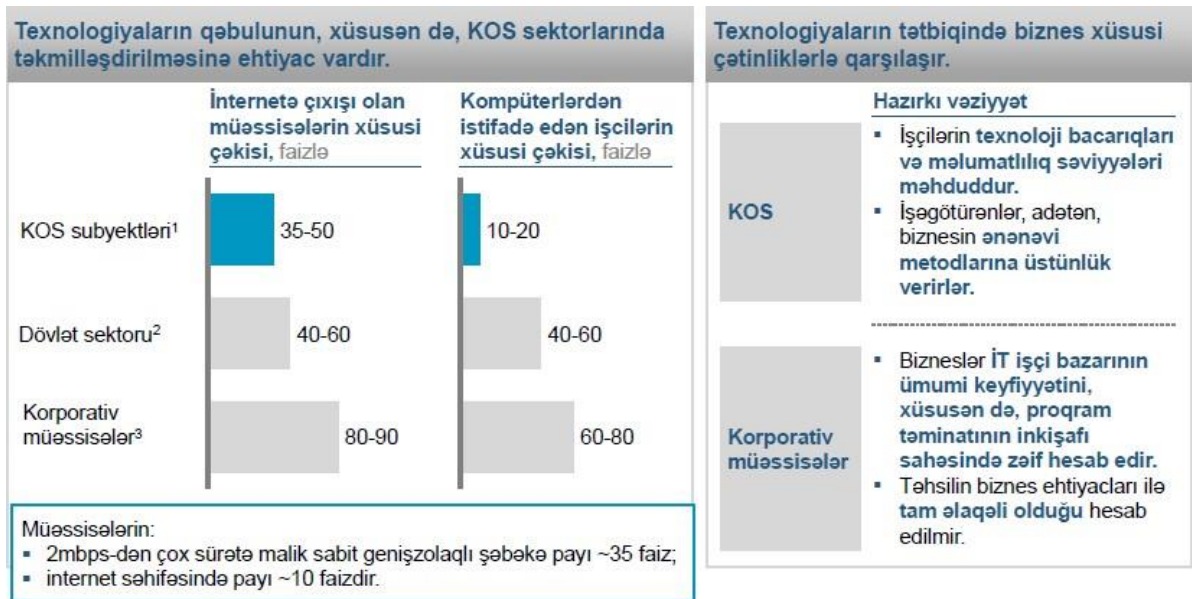
İnnovativ texnologiyalardan effektiv istifadə iqtisadiyyatın bütün sahələrində məhsulun maya dəyərinin və digər xərclərin aşağı salınmasına, optimallaşdırılmasına, keyfiyyətin yüksəldilməsinə, biznes subyektlərinin, ümumən ölkəmizin iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətini yüksəldilməsinə kömək edir.

Sahibkarların ilkin olaraq yüksək texnologiyalardan istifadələrinin böyüməsinin nəticəsi olaraq təsərrüfat fəaliyyətində məhsuldarlıqlarının artması və daha da rəqabət qabiliyyətli bir məhsul ilə yeni bazarlara çıxması üçün elektron alətlərə əlavə olaraq özəl investisiyalar qoymaları lazım olacaqdır. Texnologiyaya dayanan əməliyyatların böyüdülməsi sahibkarların bu sahəyə qoyacaqları investisiyaların həcmi ilə direkt bağlıdır.

Lakin, hələ də biznes subyektlərinin proqram təminatı və digər informasiya texnologiyaya xidmətləri üçün xərclədikləri vəsaitlərin həcmnin başqa ölkələr ilə müqayisə edildikdə aşağı olmasının nəticəsi olaraq Azərbaycan şirkət çərçivəsində texnologiyaların tətbiq edilmə səviyyəsinə görə “Qlobal Rəqabətlik İndeksi 2015-2016” hesabatında 140 ölkənin arasında 62-ci yeri tutmuşdur.

Özəl biznes sahələrində, əsasən də ağır sənaye və maşınqayırmada fəaliyyətdə olan kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin elektron texnologiyaların tətbiq edilmə səviyyəsinin böyüdülməsi üçün çox böyük potensial vardır. Böyük şirkətlərdə internetə çıxışının 80-90 faiz olmasına və həmin şirkətlərdə işləyən işçilərin internetdən istifadə etmə faizinin 60-80 olmasına baxmayaraq, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində həmin göstəricilər çox aşağı səviyyədədir (şəkil 1).

Biznes mühitində texnologiyaların tətbiq edilmə səviyyəsi (2015-ci il üzrə)

Proqram təminatı olan elektron texnologiyalardan kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin az istifadə etmələrinə və bəzən həmin texnologiyaların onlara çatmamasının səbəbi isə bu haqqda məlumatlıların çox aşağı səviyyədə olmasındadır. Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin biznesləri üçün ən uyğun olan elektron alətləri seçmələri üçün kifayət qədər biliklərə sahib deyillər.

Bununla yanaşı kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin çalışanlarının çoxu texnoloji məlumatlarının və bacarıqlarının aşağı olması nəticəsində həmin subyektlər öz sahibkarlıq fəaliyyətlərində yeni metodlar tətbiq edə bilmirlər. Bir çox işçi texnoloji yeniliklərə qarşıdır, bu yenilikləri qəbul etmək istəmirlər və hətta buna qarşı müqavimət də göstərirlər.

Bəzi böyük şirkətlərin rəhbərlərinin belə İT bacarıqları səviyyəsi çox aşağıdır və bu da müəssisələrin istehsalatın tələbləri ilə tam uzlaşmasına mane olur.

Beynəlxalq təcrübəyə baxsaq şirkətlərdə texnoloji tətbiqlərin dəstəklənməsinə kömək etmək üçün müvəffəqiyyətli proqramlardan istifadə edilir. Bu məqsədlə, ölkəmizdə artıq milli səviyyədə innovativ layihələrin dəstəklənməsi və müxtəlif biznes sahələrinin irəli getməsi üçün texnologiya parkları yaradılmışdır (məsələn: Bakı,

Sumqayıt və Mingəçevirdə yüksək texnologiyalar parkları və eyni zamanda, Bakıda innovasiya evi). Bu tədbirlərin görülməsi ilə innovasiyaların tətbiq edilməsinə və insan kapitalının keyfiyyətinin gücləndirilməsinə böyük təsirlər olunacaqdır. Beynəlxalq təcrübəyə dayanaraq belə addımların dəstəklənməsi (məsələn: son texnologiyaların tətbiq edilməsində sahibkarlara dəstək verə biləcək keçid proqramlarından istifadə edilməsi) davam etdirilməlidir.

Biznes fəaliyyətlərində texnologiyaların daha geniş miqyasda tətbiq edilməsi imkanlarını araşdırmaq üçün bir işçi qrup yaradılması planlanmışdır. Həmin qrupun tərkibinə Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi, yaradılacaq olan kiçik və orta sahibkarlıq agentliyi və ticarət assosiasiyaları daxildir. Əgər zərurət yaranarsa, başqa özəl təşkilat nümayəndələri də daxil ediləcəkdir. Həmin işçi qrupunun əsas fəaliyyət istiqaməti Azərbaycanda olan müəssisələrin elektron mühitə tez bir zamanda və effektiv şəkildə keçməsi üçün elektron keçid planının yaradılması və yerli elektron strukturun inkişaf etdirilməsidir.

Eyni zamanda, Azərbaycanda elektron texnologiyaları öz bizneslərində müvəffəqiyyətlə tətbiq edə bilmiş biznes subyektlərinin bu yolda əldə etdikləri önəmli təcrübələri digər sahibkarlar ilə paylaşması və bilik mübadiləsinin baş verməsinə kömək etmək bu işçi qrupunun əsas fəaliyyət istiqamətlərinə aiddir.

Qeyd edək ki, bu işçi qrupunun irəli sürdüyü planlar və tədbirlər tələb edilən səviyyədə reallaşdırılması üçün müəyyən indikatorlar hazırlanacaq və onların fəaliyyətlərinə effektiv şəkildə nəzarət üsulları tətbiq olunacaqdır.

Biznes subyektlərinin, əsasən də kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin, elektron mühitə keçid tədbirlərinin tərkib hissəsi kimi, onların Business to Business (B2B) xidmət platformalarından mütəmadi istifadə etmələrinin stimullaşdırılması uğurlu olacaqdır.

İşçi qrupu elektron texnologiyaların tətbiq edilmə zərurətini müəyyən etmək üçün müxtəlif profili olan müəssisələrdə müsahibələr alacaq, tədqiqatlar aparacaq və həmin ehtiyacları qarşılaya biləcək həll yollarını ortaya çıxaracaqdır. Bu həll yollarının müəyyən edilməsi vaxtı biznes subyektləri tərəfindən elektron texnologiyaların tətbiq

edilməsinin effektivliyi, sərfəliliyi, mümkünlüyü və məqsədə uyğunluğu kimi meyarlar əsas mərkəz kimi qəbul ediləcəkdir.

İşçi qrupu etdikəri araşdırmaların və təhlillərin nəticələrini əsas götürərək biznes subyektləri üçün “elektron keçid planı” hazırlayacaqdır. Həmin planda şirkətlər tərəfindən tətbiq edilməsinin stimullaşdırılması düşünülmən texnologiya növləri və həmin stimulların formaları olacaqdır.

“Elektron keçid planı” altında kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin elektron texnologiyaların tətbiq edilməsinin faydaları barədə məlumatlılıq səviyyələrinin artırılması üçün işçi qrupu tərəfindən seminarlar təşkil olunacaqdır.

İşçi qrupu bununla yanaşı, yüksək texnologiyalar parkları ilə sıx əməkdaşlıqda olaraq, onların dəyərli təcrübələrindən digər sahibkarlıq subyektlərinin də faydalanması qiymətləndiriləcəkdir. İşçi qrupu kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin elektron texnologiyalardan istifadə etmə metodlarını və formalarını, həmçinin, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin faydalanma səviyyəsini müşahidə edəcək və daima diqqət mərkəzində tutacaqdır.

Rəqəmsal iqtisadiyyata keçid ilə əlaqəli işçi qrupu lazım olan infrastrukturun yaradılması və inkişaf etdirilməsi üçün müəyyən dəstək mexanizmlərini planlayacaqdır. Bu cür dəstək mexanizmlərinə milli bulud hesablaşma sisteminin (cloud computing) yaradılması, özəl sektor üçün proqram təminatının və infrastrukturun hazırlanması üçün müvafiq stimulun verilməsi, proqram təminatlarından istifadə edilməsinə təşviq, İT mütəxəssislərinin işə qəbulunun stimullaşdırılması və informasiya kommunikasiya texnologiyalarından geniş həcimdə istifadə edilməsinin sürətləndirilməsi aid ediləcəkdir. Həmin dəstək mexanizmlərinin hazırlanması zamanı yüksək texnologiyalar parkları ilə sıx əməkdaşlıqda olunacaq, onların öz infrastruktur modellərindən, həmçinin artıq Azərbaycanda bu sahədə əldə olunmuş uğurlu təcrübələr istifadə ediləcəkdir.

Qeyd olunan prioritetin icra edilməsinin nəticəsi olaraq sahibkarlıq subyektlərinin telekommunikasiya xidmətlərinin və elektron texnologiyanın geniş şəkildə tətbiq etmələri ilə biznes əməliyyatlarının məhsuldarlığının və effektivliyinin

artırılmasına təkan veriləcəkdir. Bu prioritetin köməyi ilə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin rəqabət qabiliyyəti artacaq, rəqəmsallaşma səviyyəsini yüksələcəkdir.

Qlobal biznes fəaliyyətində informasiya texnologiyalarının sürətlə inkişaf etməsinin nəticəsi olaraq texnoloji mühit davamlı dəyişir. Bundan dolayı informasiya kommunikasiya texnologiyalarında təhsil daima yenilənməkdə və təkmilləşməkdə olan əmək bazarının tələblərinə uyğunlaşdırılmalıdır.

Ölkəmizdə hər il ortalama olaraq 27 ali təhsil müəssisəsində informasiya kommunikasiya texnologiyaları ixtisasında təhsil alan 2680 tələbə məzun olur. İnformasiya texnologiyaları ixtisasında ali təhsil almış tələbələr təhsili başa çatdırdıqdan sonrakı bir il müddətində məşğulluq səviyyəsinin 43% olması həmin sahədəki tədris proqramlarında təkmilləşdirilməyə ehtiyac olduğunu göstərir.

Azərbaycanda hal-hazırda peşə təhsili səviyyəsindəki tədris proqramlarının nəzərdən keçirilərək yenilənməsi beş ildən bir baş verir. Bu tədris-planlaşdırma işlərində isə biznes subyektlərinin aktiv şəkildə iştirakı təmin olunmadığı üçün böyük hallarda həmin proqramlarda ən son baş verən yanaşmaları və texnoloji yenilikləri görmək olmur və belə halda müasir biznes mühitində və əmək resursları bazarında günümüzün tələblərinə cavab tapmaq olmur. (məsələn: əsasən Delfi və ya Paskal kimi proqramlaşdırma dillərinin tədrisi).

Yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alınması ilə təhsil müəssisələrindəki tədris proqramlarında dəyişiklər edilərək müasir biznesin bütün ehtiyaclarını qarşılanarsa, bu sahədə gözlə görüləcək fərqlərin əldə edilməsinə nail oluna bilər.

Ümumiyyətlə təhsil prosesində biznesin iştirakı çox vacibdir ki, bu öz əksini müxtəlif tədris proqramlarında tətbiq olunaraq öz əksini tapmış və uğurlu bir yanaşma olduğu təsdiqlənmişdir. Buna görə də, bir çox öndə gedən təhsil müəssisələri öz tədris və təlim proqramlarını sahibkarlıq subyektləri ilə əməkdaşlıq edərək hazırlayırlar. Bu əməkdaşlıq sayəsində günümüzün əmək resursları bazarında tələb olunan xüsusi bilik və bacarıqlar hərtərəfli tədris edilir. Belə ki, tədris müəssisələrindən praktik təlimlər üçün canlı iş yeri mühitlərinə göndərilmələr və ya əksinə təhsil müəssisələrindən iş yerlərinə gələrək təlimlərin keçirilməsini təmin olunur.

Azərbaycanda tədris proqramları və onların faydaları barədə sahibkarlıq subyektlərinə məlumatlar verilərək, minimum xərclər ilə direkt olaraq elə iş yerlərinin özündə effektiv tədrisin təşkili mümkündür.

Sahibkarlıq subyektlərinin öz peşə biliklərini və bacarıqlarını inkişaf etdirilməsi ilə yanaşı informasiya texnologiyaları sahəsində məlumatlarının artırılması ilə ölkəmizin iqtisadiyyatında biznes mühitinin yaxşılaşdırılması və rəqabətin gücləndirilməsi kimi vacib strateji hədəflərin əldə edilməsinə böyük dəstək verilə bilər.

Azərbaycanda informasiya texnologiyaları üzrə təhsilin səviyyəsinin gücləndirilməsi, təhsilin standartlarının yaxşılaşdırılması, eyni zamanda müəssisələrin həmin sahədəki kadr ehtiyaclarının daha da effektiv qarşılınması istiqamətində müəyyən tədbirlərin icra edilməsi üçün Texnoloji Təhsil Qrupu təsis ediləcəkdir. Təhsil Nazirliyi ilə yanaşı digər əlaqəli qurumlar Texnoloji Təhsil Qrupunun fəaliyyət planını təmin edəcək və onun fəaliyyətlərinin qiymətləndirilməsi üçün müəyyən izləmə və nəzarət mexanizmləri təyin olunacaqdır. Həmçinin, Texnoloji Təhsil Qrupuna aid olan vəzifələr, funksiyalar, onun maliyyələşmə mexanizmləri və tərkibi müəyyən ediləcəkdir.

Texnoloji Təhsil Qrupu özəl sektorun texnologiyaların tətbiq edilməsində və onların istifadəsində savadlılıq səviyyəsini araşdıracaq və bu sahədə çatışmayan hissələr ilə əlaqəli mühüm təhlillər ediləcəkdir. Həmin araşdırma ilkin olaraq, rəqabətə dözümlü bir işçi qüvvəsinin yaradılması üçün əmək bazarındakı informasiya texnologiyaları mütəxəssislərinə olan tələbatın müəyyən olunması ilə başlanılacaqdır. Bu səbəbdən kiçik, orta və iri sahibkarlıq subyektlərinin bütün əmək resursları bir-bir təhlil ediləcək, işçilərinin biliklərinin dəyərləndirilməsi yönündə tədbirlər (müsaibələr, sorğular və s.) icra olunacaqdır.

Bundan sonrakı addımda birinci araşdırmanın nəticələrinə dayanaraq, ayrı-ayrı sahələrdə niyə ixtisaslı işçi qüvvələrinin yetməzliyinin səbəbləri təhlil ediləcəkdir. Eyni zamanda, Texnoloji Təhsil Qrupu təhsil müəssisələri ilə birlikdə kurikulumların məqsədə uyğunluğunu, tədris heyətinin peşəkarlığını və tədris infrastrukturunu qiymətləndirərək, həmin sahədəki mövcud problemlərin səbəbləri araşdırılacaqdır.

Yuxarıda göstərilən tədbirlər üçün növbəti addımda isə Texnoloji Təhsil Qrupu mövcud olan təhsil standartlarında, həmçinin informasiya texnologiyaları üzrə tədris edilən mövzular siyahısında fərqli dəyişikliklərin edilməsi üçün təkliflər irəli sürəcəkdir. Beləliklə, həmin qrupun ekspertlərin iştirakı ilə birlikdə təhsil proqramında dəyişiklər edilərək yeni kurikulumlar hazırlanması nəticəsində elektron texnologiyaların tədrisi zamanı müəyyən olunan çatışmazlıqlar aradan qalxa və müasir biznes mühitinin tələblərinə uyğun ola bilər. Son addımda, seçilmiş olan tədris mərkəzlərində və ya universitetlərdə texnoloji biliklərə malik peşəkar təlimçilər ilə birlikdə pilot proqramlar reallaşdırmaqdır. Həmin proqramların səmərəliliyi tələbələrin rəylərinə əsasən davamlı şəkildə nəzarət altında olacaqdır.

3.2. Azərbaycanın texnoloji inkişafında başlıca problemlər və onların aradan qaldırılması yolları

Məhsul və xidmətlərin müvafiq bazarlarda satılması və alınmasında rəqabət üstünlüyünü ələ almaq informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının köməyi ilə mümkündür.

İnformasiya texnologiyaları bazarı hələ ki, Azərbaycanın iqtisadiyyatında formalaşmaq dövründədir. Ölkəmizdə bu bazarın inkişafı direkt dövlətimizin həmin sahədə hesablanmış və planlanmış siyasətdən asılıdır.

İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları ölkəmizin iqtisadi inkişafının davamlı olması yolunda katalizator rolunu alır. Azərbaycanın davamlı inkişaf siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri olan informasiya kommunikasiya texnologiyaları insanların günlük fəaliyyətlərinə və iqtisadiyyatın bütün sahələrinə sürət ilə daxil olaraq onun əsas aparıcı elementinə dönmüşdür.

Dünyanın bir çox ölkələrindəki kimi, bizim ölkəmizdə də informasiya

kommunikasiya texnologiyaları sektorunun yayılma dərəcəsi və inkişaf tempi yüksələn xəttlə davam edir. Eyni zamanda, həmin sektor yerli və xarici investisiyanın cəlb edilməsində, yeniliklərin tətbiq olunmasında istisadiyyatın başqa sahələrinə görə mövqeyi öndədir.

Azərbaycanda informasiya texnologiyaları bazarını vacib iqtisadi göstəricilərinə nəzər keçirərək təhlil etmək çox vacib məsələdir (şəkil 2).

Azərbaycanda 2010-cı ildə informasiya kommunikasiya texnologiyaları sektorundakı xidmət (məhsul) buraxılışı 2005-ci ilə nisbətən 2,5 dəfə artmış, 2016-cı ildə isə 2010-cu ilə nisbətən 33,3 % və ya 381,3 milyon manat artaraq 1527,5 milyon manat olmuşdur. Qeyd olunmalıdır ki, həmin sektorda yaradılmış olan xidmət və məhsulların böyük bir qismi (86,1%) rabitə sektorunun hesabına düşür.

İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları sektorunda cədvəldən də aydın olunduğu kimi, 2016-cı ildə 918 milyon manat dəyərində əlavə dəyər yaranmışdır (2014-cü ilə nisbətən 28,2 % daha çox). Eyni ilə burada da böyük hissə (87,9 %) rabitə sektorunun hesabına düşür.

Təhlillərdən görünür ki, Azərbaycanda informasiya kommunikasiya texnologiyaları sektorunu müəyyən bir səviyyədə qalması və inkişaf etməsi üçün xaricdən hər il çoxlu miqdarda texnoloji məhsullar idxal olunur. Azərbaycana 2005 – 2016-cı illər ərzində toplam dəyəri 2331,2 milyon manat olan informasiya kommunikasiya texnologiyaları məhsulları idxal edilmişdir. Bu məhsulların arasında elektron, telekommunikasiya, periferiya və kompüter kimi avadanlıqlar daha çox üstünlük təşkil edirlər. Ölkəmizə idxal edilən bütün məhsulların içində idxal edilən informasiya kommunikasiya texnologiyaları məhsullarının ümumi çəkisi 3% civarlarında saxlanılır. Ölkədə təhlil edilən on bir il müddətində informasiya kommunikasiya texnologiyaları müəssisələri əsas kapitalla 2510,8 milyon manat investisiya yönətməmişdirlər.

**İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları sektoru və onun məhsullarının
ticarətində əsas göstəricilər [3]**

Göstəricilərin adı	2005	2010	2016
İKT sektorunda məhsul (xidmətlər) buraxılışı, milyon manat	461,7	1 146,2	1527,5
rabitə sektoru	440,3	1 065,4	1315,2
İKT sektorunda yaradılmış əlavə dəyərin həcmi, milyon manat	320,5	715,8	918,0
rabitə sektoru	310,8	669,7	807,2
İKT sektorunda yaradılmış əlavə dəyərin ÜDM-də xüsusi çəkisi, faizlə	-	1,7	1,5
rabitə sektoru	-	1,6	1,3
İKT müəssisələri tərəfindən əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar, milyon manat	150,1	204	198,2
İKT məhsullarının idxalı, milyon manat	145,8	180,2	371,1
kompüter və periferiya avadanlıqları	34,3	52,3	99,2
telekommunikasiya avadanlıqları	92,3	92,7	160,5
elektron avadanlıqlar	6,5	15	74,9
digər İKT məhsulları	12,7	20,2	36,5
İdxal olunmuş İKT məhsullarının ölkəyə idxal olunmuş bütün növ məhsulların dəyərində xüsusi çəkisi, faizlə	3,2	3,5	2,7
İKT sektorunda çalışan işçilərin siyahı sayı, min nəfər	17,3	18,3	18,0
İKT sektorunda çalışan işçilərin iqtisadiyyatın bütün sahələri üzrə maddəli işçilərin siyahı sayına nisbəti, faizlə	1,4	1,3	1,2

Azərbaycan iqtisadiyyatında 2016-cı ildə bütün sahələrdə maddəli işləyən işçilərin 1,2%-i və ya 18 000 nəfəri informasiya kommunikasiya texnologiyaları sahəsində çalışmışdır.

Respublikamızın inkişafı üçün informasiya kommunikasiya texnologiyalarına əsaslanan Milli Strategiyanın qəbulu görülməli işlərin ümumi istiqamətinin seçilməsi

ilə bərabər ölkəmizin iqtisadiyyatında texnoloji yenilənmələrin daha da geniş tətbiq olunmasının əsası qoyulmuşdur. Milli Strategiyanın icra edilməsi üçün qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikasının İT və İT-nin inkişafı üçün 2005-2008-ci illər üzrə Dövlət Proqramı müvəffəqiyyətlə icra olunmuşdur. Həmin proqram sayəsində icra edilən effektiv tədbirlərin köməyi ilə 2011-ci ilə kimi 5 il ərzində informasiya kommunikasiya texnologiyaları sahəsində artım tempi ortalama illik 32% olmuşdur və bu dünyadakı artım tempindən 3 dəfə çoxdur. İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları sektoruna bu illər ərzində qoyulan investisiyaların ümumi həcmi 667.3 milyon manat olmuşdur. Yerli və xarici investorlar üçün informasiya kommunikasiya texnologiyaları sektorunda yaradılan mühit həmin sektora qoyulan investisiyaların həcmnin böyüməsinə şərait yaratmışdır. 2005 – 2011-ci illər ərzində ümumən informasiya kommunikasiya texnologiyaları sahəsinə qoyulan investisiyaların 165 milyon manatını xarici investorlar vermişdir.

Göstərilən siyasətin nəticəsində Azərbaycanda özəl informasiya kommunikasiya texnologiyaları sektoru dəstəklənir və beləliklə, həmin sektora yeni yayım şirkətləri, mobil şəbəkə operatorları və informasiya kommunikasiya texnologiyaları məhsullarının istehsalçıları daxil olur. Bunun nəticəsində isə sağlam rəqabət mühiti əmələ gəlir. İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları sektorundan əldə edilən gəlirlərin özəl sektor üzrə hissəsi 66 %-dən (2003) 80.3 %-ə (2014) yüksəlmişdir.

Telekommunikasiya xidmətləri bazarının ölkəmizdə çox güclü inkişafı müşahidə olunur.

Yeni xidmətlər üçün yeni olan texnologiyalar baza rolunda olurlar. Əgər 2005-ci ildə Avtomat Telefon Stansiyalarının (ATS) ümumi tutumu 1384,3 min nömrə idisə, 2016-cı ildə bu şəbəkənin tutumu 491,3 min nömrə artaraq 1875,6 min nömrə olmuşdur (Şəkil 3).

Respublikamızın bütün yaşayış məskənləri 2014-cü ildə telefon informasiya texnologiyaları ilə təmin edilmiş, qəsəbələrdə, kəndlərdə telekommunikasiyanın müasir xidmətləri istifadəyə verilmişdir. Həmin imkanlar milli 100 ailəyə 100 telefon layihəsinin reallaşdırılmasını sürətləndirəcəklər. Bununla da genişzolaqlı

telekommunikasiya xidmətləri və telefon xidmətləri genişlənəcəkdir.

Ölkəmizdə yüksək sürətli və keyfiyyətli telekommunikasiya xidmətlərinin göstərilməsi üçün 10 gb/san sürəti olan AzDataKom şəbəkəsi yaradılıb.

Şəkil 3.

Azərbaycan Respublikasında telefon rabitəsi üzrə əsas göstəricilər[3]

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ATS-lərin sayı, cəmi	1 429	1 555	1 613	1 634	1 790	1 816
ATS-lərin ümumi tutumu, min nömrə	1 727,8	1 779,5	1 815,6	1 844,3	1 854,5	1 875,6
Telefon aparatlarının sayı (telefon şəbəkəsinə qoşulmaq imkanı olan telefon aparatları və taksofonlar daxil olmaqla), min nömrə	1 523,1	1 516,6	1 536,8	1 551,5	1 500,0	1 489,7
Telefon şəbəkəsi taksofonlarının sayı, ədəd	1 443	570	552	969	826	752
Əsas telefon aparatlarının sayı, min nömrə	1 466,1	1 456,6	1 470,4	1 485,3	1 467,7	1 452,9
Mənzillərdə olan telefon aparatlarının sayı, min nömrə	1 317,4	1 331,3	1 346,1	1 372,6	1 358,3	1 323,5
Mobil telefon nömrələrinin sayı, min nömrə	9 396,5	9 634,6	9 720,6	10 101,9	10 697,3	10 189,0
Əhalinin hər 1000 nəfərinə düşən telefon aparatları, ədəd	168	165	165	165	157	155
Hər 100 ailəyə düşən telefon aparatları, ədəd	67	67	68	69	67	63
Əhalinin hər 100 nəfərinə düşən mobil telefon nömrələri, ədəd	104	105	105	107	112	106

Azərbaycandan hər 100 ailəyə 2014-cü ildə düşən əsas telefon aparatının miqdarı maksimuma çataraq 69 ədəd olmuşdur. Bu göstərici 2010-cu ilin göstəricisinə nisbətən 25.4% çoxdur. Lakin bu say növbəti illərdə aşağı trend üzrə hərəkətə

keçmişdir. Belə ki, 2015-ci ildə bu say 67 ədəd, 2016-cı ildə isə 63 ədəd olmuşdur. Fikrimcə bu azalmanın səbəbi əsasən mobil telefonların daha çoxluq təşkil etməsi ilə ev telefonlarına ehtiyacın azalmasıdır. (Şəkil 3).

2010-2014-cü illər ərzində ölkəmizdə mobil olan telefon nömrələrinin toplam sayı 10101 nömrəyə çataraq ən azı 4.5 dəfə artmışdır. Əhalimizin hər 1000 nəfərinə düşən mobil nömrə sayı təhlil edilən müddət ərzində 795 nömrə artaraq 1060 nömrə olmuşdur. Bunun açıqlaması isə odur ki, ölkədə istifadə edilən mobil nömrə sayı əhalimizin sayından daha çoxdur.

Ölkəmizin 80 % ərazisi mobil telefonlar şəbəkəsi ilə əhatə edilmişdir. Həmin ərazilərdə isə ölkənin 90 % əhalisi yaşayır.

Mobil informasiya texnologiyaları sahəsi ölkənin texnologiya və kommunikasiya sektorundakı bazarda ən çox investisiya cəlb olunan və dinamik inkişaf edilən sahəsidir və həmin sahə keyfiyyət və kəmiyyət baxımından hələ də inkişaf edir.

Son on beş il ərzində operatorlar informasiya kommunikasiya texnologiyaları sektorunda mühüm iştirakçılar olmuşdurlar və bunun səbəbi isə mobil ona informasiya texnologiyalarının mütəmadi olaraq inkişaf etməsidir. Həmin operatorlar Azərbaycandan mobil bazarda bu gün üçün CDMA və GSM standartları ilə fəaliyyətdədirlər. Naxtel və Catel olaraq 2 operator CDMA standartı ilə işləyir. Azercell, Bakcell və Azerfon kimi 3 operator isə GSM standartı altında fəaliyyətdədir.

Son illərdə komyuter bazarının Azərbaycandakı həcmi illik olaraq ortalama 20-40 % yüksəlmişdir. Komyuterlərin ölkəmizdə yayılmasının səviyyəsi göstərilən dövr ərzində 4 dəfə yüksəlmiş və hər 100 nəfərə 2016-cı ildə düşən komyuter sayı 23 ədəd olmuşdur (şəkil 4).

Ölkəmizdə 2009-cu ilin başlanğıcında 386 min komyuter (bunun 252 min ədədi ev təsərrüfatına, 115 min ədədi hüquqi şəxslərə və 19 min ədədi isə hüquqi şəxs olmadan fəaliyyətdə olan fərdi sahibkarlara aiddir) mövcud idi.

Azərbaycan Respublikasında informasiya kommunikasiya texnologiyalarının əsas infrastruktur göstəriciləri [3]

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
İKT-nin inkişaf indeksi	5,95	6,78	7,31	7,62	7,74	6,39
Əhalinin hər 100 nəfərinə düşən kompyuterlərin sayı, ədəd	5,7	9,4	12,3	16,0	19,5	23,0
Əhalinin hər 100 nəfərinə düşən internet istifadəçilərinin sayı, nəfər	65	70	73	75	77	78
Mobil rabitə ilə əhatə olunmuş ərazidə yaşayan əhalinin ölkə əhalisində xüsusi çəkisi, faizlə	99,8	99,8	99,8	99,8	99,9	99,9
Ay ərzində İnternetdən 20 saatlıq istifadə üçün orta tarif, manat	1,5	1,4	1,3	1,3	1,3	1,2
İnternetdən istifadə tarifi hərə nəfərə düşən orta aylıq ümumi milli gəlirə nisbəti, faizlə	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3
Ay ərzində 100 dəqiqə mobil rabitə ilə danışmaq üçün orta tarif, manat	7,4	7,1	7,0	6,9	6,9	6,7
Mobil rabitə danışığı tarifi hərə nəfərə düşən orta aylıq ümumi milli gəlirə nisbəti, faizlə	1,7	1,5	1,4	1,4	1,5	1,5

İnformasiya kommunikasiya texnologiyalarının inkişaf indeksi 2015-ci ildə maksimum səviyyəsinə (7,74) çatmışdır. Lakin növbəti il bu indeks aşağı düşərək 6,39 olmuşdur.

İnformasiya kommunikasiya texnologiyalarının inkişaf indeksi beynəlxalq təcrübədə onun əsas göstəricisi kimi hesab edilir və müəyyən dövrlərə əsasən müqayisə edilərək xarakterizə edilir.

Qeyd edilməlidir ki, əvvəlki illər ilə müqayisədə ölkəmizin beynəlxalq internet şəbəkəsinə çıxış sürəti 1.8 dəfə artdırılaraq 10 gbit/san olmuşdur. Belə müvəffəqiyyətli artıma internetin istifadəsi tariflərinin son illərdə təxminən 2 dəfə aşağı endirilməsi və internet provayderlərin fəaliyyət göstərməsi üçün effektiv biznes mühitinin yaranması nəticəsində baş vermişdir.

Beləliklə, ölkəmizdə 2011-2016-cı illərdə əhalinin istifadə etdiyi kompyuterlərin, mobil telefonları sayı və internet istifadəçilərinin sayı böyük sürətlə artmış və hətta bu gün belə bu proses davam etməkdədir.

İnformasiya kommunikasiya sistemlərindən Azərbaycanda hal-hazırda ev təsərrüfatlarında, ailələrdə və müəssisələrdə intensiv istifadəsi müşahidə olunur. Ev təsərrüfatlarında xüsusən kompyuterlərdən istifadə olunur. Bu zamanı əsasən yazı yazmaq üçün, informasiya əldə etmək üçün, oyun oynamaq üçün, internetin verdiyi xidmətlərdən yararlanmaq üçün istifadə olunur.

Şəkil 5.

Respublikada televiziya və radorabitə sistemi üzrə əsas göstəricilər [3]

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Radio-televiziya stansiyalarının sayı, cəmi, vahid	303	304	322	300	281	276
o cümlədən: qüvvəsi 1 kVt və daha çox gücü olanlar	72	68	97	75	69	63
Televiziya vericiləri, ədəd	346	425	479	511	509	507
o cümlədən: qüvvəsi 1 kVt və daha çox gücü olanlar	71	45	48	139	200	199
Radio vericiləri, ədəd	112	124	122	125	129	129
Radiotranslyasiya nöqtələrinin sayı, min	3,4	3,4	2,3	-	-	-

İnformasiya kommunikasiya sistemlərindən Azərbaycanda hal-hazırda ev təsərrüfatlarında, ailələrdə və müəssisələrdə intensiv istifadəsi müşahidə olunur. Ev təsərrüfatlarında xüsusən kompyuterlərdən istifadə olunur. Bu zamanı əsasən yazı

yazmaq üçün, informasiya əldə etmək üçün, oyun oynamaq üçün, internetin verdiyi xidmətlərdən yararlanmaq üçün istifadə olunur.

2011-2016-cı illər üçün ölkəmizin ailələrinin İKT sistemlərindən istifadə hesabatı yuxarıdakı cədvəldə göstərilmişdir (şəkil 5).

Cədvəldən aydın olduğu kimi, Azərbaycanda radio televiziya stansiyalarının miqdarı həmin müddət ərzində 27 ədəd azalmış və 2016-cı ildə 276 olmuşdur. Eyni zamanda qüvvəsi daha böyük olan radio və televiziya stansiya sayları da 2013-cü ilədək qalxmış (97) və sonrakı üç il ərzində 34 ədəd azalaraq 2016-cı ildə 63 ədəd olmuşdur.

İnformasiyaların yayılmasında və eyni zamanda kommunikasiya qurulmasında poçt rabitənin çox önəmli yeri vardır (şəkil 6).

Şəkil 6.

Azərbaycanda poçt rabitəsi işini xarakterizə edən əsas göstəricilər [3]

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Poçt xidmətlərindən əldə olunan gəlir, milyon manat	25,4	31,2	31,6	34,1	38,1	47,7
Poçt şöbələrinin sayı, vahid	1 564	1 606	1 610	1 616	1 646	1 658
kənd yerlərində	1 197	1227	1 228	1 236	1 248	1 267
Poçtalyonların sayı, nəfər	1 316	1 223	1 230	1 171	1 146	1 141
kənd yerlərində	437	445	476	413	406	415
Göndərilmişdir:						
qəzet və jurnallar, milyon ədəd	5,4	4,9	4,1	2,7	2,7	1,6
məktublar, milyon ədəd	6,9	5,4	5,5	6,1	5,4	6,5
bağlamalar, min ədəd	157,5	135,0	135,4	117,1	92,9	99,1
Pul baratları və pensiya ödənişləri, milyon ödəmə	1,2	1,4	1,6	1,8	2,3	2,6
teleqramlar, milyon ədəd	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Hava nəqliyyatı ilə poçt göndərilmişdir, min ton	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,2

Təqdim olunan cədvəldən aydın olunur ki, ölkəmizdə 2016-cı ildə 1658 ədəd poçt şöbəsi fəaliyyətdədir. Həmin göstərici 2011-ci ilin göstəricisinə nisbətən 94 ədəd daha çoxdur. Bu poçt şöbələrini köməyi ilə müxtəlif şəhərlər, qəsəbələr və kəndlər arasında, həmçinin bir çox xarici ölkələr ilə müxtəlif səviyyələrdə əlaqələr qurulur.

Poçt xidmətlərinin ümumi həcmi Azərbaycanda 2011-ci ildən 2016-cı ilə kimi 1.9 dəfə yüksələrək 47.7 milyon manat olmuşdur.

Şəkil 7.

Azərbaycanda ev təsərrüfatlarında informasiya kommunikasiya texnologiyalarından istifadə olunma göstəriciləri [3]

Göstəricilərin adı	2005	2010	2016
Televizoru olan ev təsərrüfatlarının ölkə üzrə bütün ev təsərrüfatlarında payı, faizlə	98.9	100.0	100.0
Kompüterli olan ev təsərrüfatlarının ölkə üzrə bütün ev təsərrüfatlarında payı, faizlə	7.3	30.3	63.1
Kompüterdən istifadə etmiş əhəlinin ölkə üzrə bütün əhəlinin sayında xüsusi çəkisi, faizlə	15.0	38.0	70.8
Evdə internetə çıxışı olmuş ev təsərrüfatlarının ölkə üzrə bütün ev təsərrüfatlarında payı, faizlə	16.6	45.1	77.2
İnternetdən istifadə etmiş əhəlinin ölkə üzrə bütün əhəlinin sayında xüsusi çəkisi, faizlə	8.0	46.0	78.0
İnternet istifadəçilərinin internetdən istifadə yerlərinə görə bölgüsü (son 3 ay ərzində), yekuna nisbətən faizlə	100.0	100.0	100.0
evdə (mənzildə)	27.5	38.8	68.0
internet klubda	21.0	14.6	3.6
iş yerində	15.8	20.2	17.3
təhsil müəssisəsində	13.3	8.4	8.2
kitabxanada	8.2	0.6	0.5
digər yerlərdə (2009-cu ildən mobil telefon vasitəsilə internetdən istifadə daxil edilməklə)	14.2	17.4	2.4
İnternet istifadəçilərinin internetdən istifadə məqsədlərinə görə bölgüsü (son 3 ay ərzində), yekuna nisbətən faizlə	100.0	100.0	100.0
informasiya axtarmaq	46.2	33.6	30.4
əlaqə yaratmaq	38.3	31.6	29.1
təlim və təhsil	7.0	5.8	6.8
oyun, şəkil yükləmək və ya musiqiyə qulaq asmaq	6.0	19.4	18.3
əmtə və xidmətlərin sifarişi və ya satışı	1.3	1.2	1.3
hakimiyyət orqanları ilə əlaqə (informasiyanın əldə edilməsi, sənədlərin yüklənməsi və göndərilməsi)	1.2	8.4	14.1

Digər bir cədvəlin təhlilinə baxsaq görərik ki, ölkədə ev təsərrüfatı üzrə informasiya telekommunikasiya xidmətinin həcmi 2005-2016-cı illər aralığındakı müddətdə çox böyük bir həcimdə böyümüşdür (şəkil 7). Verilən zaman aralığında kompyuterə malik ev təsərrüfatlarının payı 8.6 dəfə artaraq ölkədəki digər bütün ev təsərrüfatlarındakı payının 63.1% -ni əhatə etmişdir. Artıq 2016-cı ildə kompüterdən istifadə edən əhalinin sayı ölkədəki bütün əhali sayının 70.8%-ni, evdən internetə çıxışı olan ev təsərrüfatlarının ölkədə olan bütün ev təsərrüfatlarındakı payı 77.2% olmuşdursa, həmin göstəricilər 2005-ci ildə müvafiq olaraq 15% və 16.6% olmuşdur.

Nəticə və təkliflər

Bir restorana gedib sifariş verdiyinizi düşünün. Menyunu əlinizə aldığınız ilk andan sifarişiniz sizə çatana, hətta hesabı ödəyib qalxana qədər yaşadığınız bütün təcrübəni inkişaf etdirmək əlinizdədir. Masaya oturmanın, sifərişi vermənin, yeməyiniz bitdiyində hesabı ödənişin ya da çay istəmənin çox daha praktik yolları ola bilər. Məsələn sensorlu bir ekranla oturduğunuz zaman sifarişinizi avtomatik olaraq verə bilər, seçdiyiniz yeməyi yeyən başqa kəslərdən ya da öz yoldaşlarınızdan avtomatik tövsiyələr ala bilər, nə zaman gəlməsini istədiyinizi belə bilərsiniz. Bu gün içindəkilərini bilən və bəzi məhsullar azaldığında sahiblərini xəbərdar edən soyuducular, nəyi necə yuyacağını bizdən soruşmadan qərar verən paltaryuyan maşınları, sevdiyimiz proqramların nə zaman başlayacağını bilib onları avtomatik olaraq açan televiziya xəyal deyil. Bütün bunlar, əllərindəkini necə inkişaf etdirə biləcəklərini soruşmağa davam edən kəslər sayəsində çıxarılır ya da düşünülür ki, bütün bunlar innovativ layihələrin idarəsi ilə həyata keçirilir.

Özünüzü xəyal edin. Heç bir zaman var olan xidmətlərlə əlaqədar bir inkişaf xəyal etmədiniz mi? Bunları etmənin daha asan bir yolu olmalıdır deyə düşünmədiyiniz mi? Azərbaycan hökumətinin qarşıya qoyduğu və bunu çox böyük müvəffəqiyyətlə həyata keçirdiyi ölkəmizin davamlı sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunması mühüm prioritetlərdən biridir. Aydın ki, bu istiqamət ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilmiş şəkildə, hərtərəfli inkişafını nəzərdə tutur. Burada neft sektorundan əldə olunan gəlirlərin hesabına qeyri-neft sektoruna böyük miqdarda sərmayələrin yatırılması və bunun nəticəsi olaraq ölkəmizin iqtisadiyyatının fərqli sahələrinin davamlı inkişaf etdirilməsi əsas hədəf kimi göstərilir. Bu baxımdan, bilavasitə, Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü və eyni zamanda rəhbərliyi ilə regionlarımızın davamlı sosial-iqtisadi inkişafının təmin olunması ilə əlaqəli hazırlanan və müvəffəqiyyətlə icra edilən dövlət proqramları tamamilə təqdirə layiqdir. Bütün incəliklərinə görə, yüksək məntiqi ardıcılıqla və dəqiqliklə işlənib hazırlanan, biri birini tamamlayan həmin proqramlar əhalimizin yüksək iqtisadi fəallığını stimullaşdıraraq bölgələrimizdə yaşayış

səviyyəsinin çox əhəmiyyətli səviyyədə yaxşılaşmasına və ölkəmizin regionlarında hərtərəfli tərəqqiyə imkan verir.

Prinsipcə, ölkəmizin regionlarında sürətli və davamlı olan inkişafın reallaşması yalnız iqtisadi deyil, həmçinin mənəvi bir məsələdir. Başqa bir sözlə desək, insan amili burada öz təsirini həlledici şəkildə göstərir. Onların təşəbbüskarlığı və sosial-iqtisadi fəallığı çox vacib rol oynayır.

Regionlarımızın sosial-iqtisadi inkişafı ilə əlaqəli qəbul olunan hər iki Dövlət Proqramında müvafiq hissələr ciddi şəkildə nəzərə alınıb. Bu proqramlarda bölgələrimizdə ən son texnologiyalara dayanan aqrar-sənaye komplekslərinin açılması, regionlarımızda işgüzar sahibkarların təşəbbüslərinə yuxarı səviyyədə kömək edilməsi, qida və yüngül sənayenin inkişaf etdirilməsi, işsizliyin və yoxsulluğun tam olaraq aradan qaldırılması ilə əhalinin yüksək səviyyədə məşğulluq ilə təmin olunması planlanıb. Ölkəmizdə olan davamlı inkişaf sahəsində əldə olunan böyük uğurlar sayəsində inkişafın Azərbaycan modeli haqqında danışmaq olar. Dünya təcrübəsi göstərir ki, innovasiya texnologiyalarından geniş miqyasda istifadə edilməsi həmin ölkənin hərtərəfli inkişafından xəbər verir [9;25].

Bu texnologiyalar əhalinin sosial və iqtisadi vəziyyətindəki müşahidə edilən problemlərin həlli üçün, eləcə də yoxsulluğun səviyyəsinin azaltmaq üçün keçərlə vasitələr hesab olunur. İnnovasiya mərhələsində iqtisadi inkişafının mühüm hədəfi milli iqtisadiyyatımızda rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi və dünyanın təsərrüfatı sisteminə effektiv şəkildə inteqrasiya etmək ilə uzunmüddətli perspektivdə ölkəmizin sosial, iqtisadi və dinamik inkişafının davamlı şəkildə olmasına kömək etməkdir. Həmin hədəflərə ölkəmizin iqtisadiyyatının malik olduğu potensialın böyüdülməsi və həmin potensialın bütöv bir şəkildə effektiv həyata keçirilməsi, o cümlədən Azərbaycanın neftdən asılı olmayacaq qüvvətli iqtisadiyyatının yaranması üçün qeyri-neft sektorunun daha da inkişaf etdirilməsi, sahibkarlığın inkişafına kömək edilməsi, regionlarımızın hər birinin potensialdan səmərəli və tam şəkildə istifadə edilməsi və tarazlaşdırılması, açılacaq yeni iş yerlərinin sayının çoxaldılması, sosial xidmətlərin

keyfiyyətinin və həcmnin fərq ediləcək şəkildə yüksəldilməsi, yoxsulluq səviyyəsinin azaldılması və s. kimi vəzifələri aid etmək olar.

İnsan kapitalının formalaşdırılması ölkəmizin iqtisadi strategiyasında əsas prioritet məqsəd kimi qeyd olunmuşdur. Eyni zamanda nanotexnologiyalar və müasir bilik isə innovasiyanın inkişafı vasitələri kimi qeyd edilmişdir. Həmin strategiyanın elmi cəhətdən əsaslandırılması və təhlil edilməsi mövcud olan uğurlarımızın effektivliyinin və davamlılığının təminatıdır.

İnnovasiyanı ölkədə hər hansı bir fəaliyyət sahəsində tətbiq etməmişdən əvvəl həmin sahənin innovasiya potensialı dəyərləndirilir. Həmin potensial isə innovasiya fəaliyyətlərinin icra edilməsi üçün lazım olan maddi, intellektual, maliyyə, elmi, texniki və digər əsas resursların məcmusudur. İnnovasiya inkişafı deyəndə yeni və daha yaxşılaşdırıcı xüsusiyyətləri olan texnologiyaların hazırlanması və reallaşdırılması sayəsində hər hansı bir təsərrüfat subyektinin əldə etdiyi iqtisadi artımı kimi anlamaq olar. İnnovativ inkişafın səviyyəsi isə həm innovasiya texnologiyaları transferinin səmərəliliyi, həm də innovasiya prosesində olan resurs tərkibi ilə, yəni innovasiya potensialı ilə müəyyən olunur. Hazırda Azərbaycan iqtisadiyyatının müstəqillik şəraitində inkişaf etməsinin əsas səbəblərindən biri ölkənin innovasiya potensialının olmasıdır. Məhz elə buna görə də respublikamızın gələcək sosial-iqtisadi inkişafı ilkin olaraq iqtisadiyyatımızın innovasiya yoluna keçirilməsindən, texnoloji yeni proseslər yaratmaqla və onların tətbiqi ilə rəqabətə dözümlü məhsulların, maliyyə və əmək ehtiyatlarının artırılmasından çox asılıdır. Dövlətin inkişafa nail ola bilməsi üçün effektiv elmi biliklərin olması vacibdir.

Ədəbiyyat siyahısı

Azərbaycan dilində

1. Abbasov A.B. “Biznesin əsasları”, Bakı - 2005.
2. Atakişiyev M., Süleymanov Q. “İnnovasiya menecmenti”, Bakı - 2004.
3. Azərbaycan rəqəmlərdə 2016, Bakı
4. “Azərbaycanda beynəlxalq təcrübə əsasında texnoloji innovasiya məqsədli Aqropark və Texnoparkların yaradılması üzrə təklif və tövsiyələrin hazırlanması” (2015). İqtisadi islahatlar Elmi tədqiqat İnstitutu. Bakı, s. 2-4
5. Qasimov F.H., Nəcəfov Z.M. “İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri”. Bakı – 2009, s.415
6. Quliyev T.Ə. “Menecmentin (idarəetmənin) əsasları”, Bakı - 2001.
7. Qurbanov N.Ə “İnnovasiya menecmenti” Bakı - 2013
8. Mahmudov M.M, Mahmudova İ.M “Regional sosial-iqtisadi inkişafın tənzimlənməsi” Bakı - 2011
9. Manafov Q.N “Sahibkarlıq nəzəriyyəsi” Bakı – 2011
10. Mehdiyev R. “XXI əsrdə Azərbaycan ideyası kreativ millət kontekstində” 9-16
11. Muradov A. “Elmi-texniki potensial: Əsas inkişaf meyilləri və problemlər” Bakı
12. Musayev A. “İnnovasiya iqtisadiyyatı və vergi stimullaşdırılması” Bakı-2014 s. 25.
13. Şahbazov K.A., Məmmədov M.H., Həsənov H.S. “Menecment” Bakı -2005
14. Şəkərəliyev A.Ş. Dövlətin iqtisadi siyasəti: reallıqlar və

Xarici dildə

15. Esatoğlu, A.E. ve Köksal A. “Hastanelerde bilgisayar teknolojisi kullanımı” (2002) s. 29-60
16. Öztürk, Z., H. Dündar “Örgütsel Motivasyon ve Kamu Çalışanlarını Motive Eden Faktörler”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi - 2003, s. 2
17. Rodoplu, D. “Bilgi teknolojileri uygulamalarına karşı çalışan direnci” s. 409-438.
18. “Centre on regulation and competition working paper series” s. 60

19. “European Innovation Scoreboard and Sectoral Innovation Watch” Hugo Hollanders, Pro Inno Europe / Inno-Metrics.
20. Evaluation of the Finnish national innovation system - full report (2009). (Finlandiyanın milli innovasiya sisteminin qiymətləndirilməsinə dair illik hesabatı. (2009). Helsinki, s.80-84)
21. Geroski, P.A., (1990) “Innovation, Technological Opportunities and Market Structure”. Oxford Economic Papers, 42, 582-602.
22. IFC International Finance Corporation, World Bank Group. “Azerbaijan Country Profile 2009”
23. “Innovation Watch project of the Europe Innova Programme”, Brussels, 8 April 2008.
24. Rodoplu D., Stratejik “Yönetim Düzeyinde Yetki Devri”, Review of Social, Economic & Business Studies, 2001, Vol.3/4, 251-273
25. “Singapore’s evolving national innovation system”. Poh Kam Wong (Sinqapurun milli innovasiya sisteminin inkişafı)
26. Soumitra Dutta, Bruno Lanvin and Sacha Wunsch-Vincent (2014). “The global innovation index”. (Qlobal innovasiya indeksi. Cenevrə, s.8-35).
27. “The evolution of Singapore’s national innovation system and the changing role of public policy”. (2002). Poh Kam WONG Elgar (Sinqapurun milli innovasiya sisteminin inkişafı və dövlət siyasətində dəyişən rolu. Sinqapur, s.1-5)

İnternet resursları

28. www.stat.gov.az

29. <http://www.beykon.org/>

30. <http://stats.oecd.org/>

31. <http://www.tubitak.gov.tr/>

32. <http://www.tuik.gov.tr/>

33. <http://www.innovasiya.az>

34. <http://www.evca.eu/>

35. <http://www.economy.az/>